
KOHNSTAMM
INSTITUUT

15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam

ANNEMIEK VEEN

MERLIJN KARSEN

CIP-gegevens KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Veen, A. & Karssen, M.

15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam.

Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

(Rapport 1063, projectnummer 20755)

ISBN 978-94-6321-130-7

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Dit onderzoek is gefinancierd door het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek
(dossiernummer 405-17-930)

Uitgave en verspreiding:

Kohnstamm Instituut

Roetersstraat 31, Postbus 94208, 1090 GE Amsterdam

Tel.: 020-525 1226

www.kohnstammstituut.nl

Dataverwerking: Elion.nl

© Copyright Kohnstamm Instituut, 2020

Onderzoek naar
innovaties in VVE

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
1 Inleiding	3
1.1 Achtergrond van het onderzoek	3
1.2 De maatregel 15 uur voor- en vroegschoolse educatie	4
1.3 Verwachtingen van de maatregel	5
1.4 Doel van het onderzoek en opzet van het rapport	8
2 Vraagverheldering	11
2.1 Inleiding	11
2.2 Uitkomsten uit de vraagverheldering	12
3 Onderzoeksopzet	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Meetinstrumenten	18
3.3 Indeling in stabiele en niet - stabiele groepen	25
3.4 Respons	27
3.5 Data-analyse	28
3.6 Effecten op de kinderen	28
4 Resultaten effectmeting	31
4.1 Resultaten vragenlijst pedagogisch medewerkers	31
4.2 Resultaten groepsobservaties	36
5 Gevolgen van de maatregel 15 uur vve	39
5.1 Inleiding	39
5.2 Kwantitatieve resultaten	40
5.3 Resultaten uit de interviews	40

6 Conclusie	51
6.1 Inleiding	51
6.2 Resultaten	54
6.3 Slotopmerking	58
Literatuur	61
Bijlagen	63
Bijlage 1 bij hoofdstuk 3	63
Bijlage 2 bij hoofdstuk 4	68
Deelrapporten project Innovatiecentra vve	71
Recent uitgegeven Kohnstamm Instituut rapporten	73

Voorwoord

Deze studie maakt deel uit van het onderzoek naar 'Innovatiecentra vve'. Voor vve (voor- en vroegschoolse educatie) komen kinderen in aanmerking die risico lopen op een onderwijsachterstand. De innovatiecentra vve zijn te beschouwen als proeftuinen waar de kinderopvang in samenwerking met de gemeente gedurende drie jaar experimenteert met een innovatieve maatregel om het vve-aanbod te verbeteren. Een jury heeft vijf innovatiecentra geselecteerd voor deelname aan dit programma, in Amsterdam, Leiden, Dordrecht, Den Haag en Heerlen. Naar deze vijf innovatiecentra is onderzoek uitgevoerd door onderzoekers van het Kohnstamm Instituut, KBA Nijmegen en Vrije Universiteit Amsterdam. De centrale onderzoeksvraag is of de innovatieve maatregelen effect hebben en de kwaliteit van de vve verhogen.

Het deelonderzoek waarover in dit rapport verslag wordt gedaan, heeft betrekking op de maatregel '15 uur voorschoolse educatie' in Amsterdam.

De andere onderzoeken zijn:

- 'Thuis voorlezen met digitale prentenboeken' in de gemeente Dordrecht (onderzoekers: Adriana Bus en Rosalie Anstadt, Vrije Universiteit);

- 'Kunstenaars in de groep, onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie' (onderzoekers: Annemiek Veen, Folkert Haanstra & Merlijn Karssen);
- Het 'reflectief practicum' in Heerlen, gericht op versterking van samenwerking tussen voor- en vroegschool (onderzoekers: Loes van Druten en Annemarie van Langen, KBA);
- Motivatie als motor voor professionalisering van pedagogisch medewerkers in Leiden (onderzoekers: idem);

De kennisverspreiding over dit project wordt gecoördineerd door Heleen Versteegen (Sardes).

Nadere informatie over het project is te vinden via de website: https://www.sardes.nl/innovaties_in_vve

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek (NRO) en het ministerie van OCW.

Aan dit onderzoek is een begeleidingscommissie verbonden, bestaande uit Prof. dr. Louis Tavecchio, Dr. Annerieke Boland, Dr. Edith de Meester, drs. Maartje Jacobs, drs. Ernst Radius.

Graag willen we alle pedagogisch medewerkers en leidinggevendenden van de deelnemende kinderopvangorganisaties Impuls, Swazoom, Akros, Tinteltuyn en Smallsteps, en de voor dit project verantwoordelijke beleidsambtenaren van de gemeente Amsterdam hartelijk danken voor hun medewerking aan dit onderzoek.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond van het onderzoek

Onderzoek naar de effectiviteit van voor- en vroegschoolse educatie (vve) laat zien dat voorschoolse educatie eraan kan bijdragen dat onderwijsachterstanden van kinderen uit laagopgeleide gezinnen en kinderen met een migratieachtergrond verminderen, maar dat de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie voor verbetering vatbaar is (Leseman & Veen, 2016; Veer, Luijten, Van Tuijl, & Slegers, 2016). Dit was aanleiding voor het ministerie van OCW en NRO om in 2017 het onderzoeksprogramma ‘innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie’ te starten, gericht op het geven van een kwaliteitsimpuls aan voor- en vroegschoolse educatie, en de effecten daarvan te onderzoeken. De ‘innovatiecentra vve’ zijn te beschouwen als proeftuinen, waarin voorzieningen die voorschoolse educatie bieden, samen met de gemeente en onderzoekers gedurende drie jaar een innovatieve maatregel voor vve implementeren en onderzoeken. In totaal werden vijf innovatiecentra geselecteerd voor deelname aan dit programma, in de volgende gemeenten: Amsterdam, Leiden, Dordrecht, Den Haag en Heerlen. Naar deze vijf innovatiecentra is onderzoek uitgevoerd door verschillende constellaties van onderzoekers. De centrale onderzoeksvraag is of de innovatieve maatregelen een positief effect hebben op de kwaliteit van de vve.

1.2 De maatregel 15 uur voor- en vroegschoolse educatie

In dit rapport staat de implementatie van '15 uur voorschoolse educatie' in Amsterdam centraal. De kern van deze maatregel is dat de gemeente vanaf het begin van 2018 15 uur opvang per week biedt aan alle peuters¹, ongeacht het hebben van een vve-doelgroepindicatie.² Het wettelijk kader van de maatregel 15 uur vve is de wet Harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzaalwerk, die per 1 januari 2018 in werking ging. Het aanbod van 15 uur betekent in vergelijking met de vve peuterspeelzalen een uitbreiding voor zowel peuters met een doelgroepindicatie (van 12 naar 15 uur) als peuters zonder indicatie (van 6 naar 15 uur).³ Een belangrijk verschil met de periode daarvoor is, dat het voorschoolse aanbod vanaf het moment van invoering van de maatregel niet meer gratis is, omdat ouders als gevolg van de wet Harmonisatie een inkomensafhankelijke bijdrage voor kinderopvang betalen.⁴ De maatregel 15 uur vve maakt het mogelijk dat alle kinderen (zowel doelgroep als niet doelgroep) 15 uur per week, verdeeld over minimaal drie dagen, aan een voorschoolse voorziening deel kunnen nemen. De maatregel liep

¹ Gemeente Amsterdam. Eén voorziening voor alle Amsterdamse peuters. Beleidsplan 2018-2022.

² Gemeenten mogen hun eigen doelgroepdefinitie hanteren. De gemeente Amsterdam hanteert als indicatoren: een ouderlijk opleidingsniveau van mbo-3 of lager en een taalarme thuisomgeving (en sinds kort het bezit van een stadspas).

³ In de voorgaande beleidsperiode werd gratis voorschoolse educatie geboden, niet alleen aan doelgroepkinderen (12 uur), maar, anders dan in andere gemeenten, ook aan niet-doelgroepkinderen (6 uur), met als doel bevorderen van gemengde voorschoolse educatie (Startnotitie Amsterdamse Peuterschool. September 2013. Programma Klaar voor de Start).

⁴ Als gevolg van de harmonisatie is de voorschool voor kinderen met een vve-indicatie niet meer gratis; alle ouders betalen een inkomensafhankelijke bijdrage; werkende ouders komen in aanmerking voor kinderopvangtoeslag van het Rijk; niet werkende ouders krijgen een tegemoetkoming van de gemeente voor (op dit moment, 2020) 16 uur per week. Peuterspeelzalen zijn omgevormd tot kinderdagverblijven, met of zonder voorschoolse indicatie.

vooruit op de wettelijke verplichting voor gemeenten om per 1 januari 2020 het aantal uren voorschoolse educatie aan doelgroeppeuters tussen tweeënhalve en vier jaar uit te breiden naar 16 uur (in plaats van, zoals voorheen, het verplichte minimum van 10 uur wekelijks).⁵

1.3 Verwachtingen van de maatregel

Uit de aanvraag die de gemeente destijds deed om in aanmerking te komen voor dit onderzoek konden we afleiden dat er directe en indirecte effecten van de maatregel werden verwacht.

In de eerste plaats werd een direct effect verwacht van uitbreiding van het aantal uren. De gevolgde redenering is dat meer uren 'blootstelling' (meer leer/ontwikkeltijd) leidt tot betere prestaties en minder achterstand. De literatuur biedt enige evidentie. Hoe meer uren voorschool per dag, hoe sterker de cognitieve ontwikkeling, blijkt uit een review van Zaslow e.a.(2010). Voor gedragsuitkomsten zijn de resultaten gemengd, maar wel positief voor kinderen uit risicogezinnen. Domitrovich e.a.(2013) vonden dat twee jaar deelname aan een voorschoolprogramma leidde tot significante verbeteringen in de vroege taal- en rekenvaardigheden vergeleken met één jaar deelname. In vervolgonderzoek werd een dergelijk resultaat gevonden, ook op langere termijn (Shah e.a.,2016). Hindman & Wasik (2016) vonden echter dat kinderen die een jaar later met een voorschoolprogramma startten, de ontstane verschillen met de een jaar eerder gestarte kinderen aan ditzelfde programma snel weer inliepen (het al langer bekende uitdovingseffect). Effecten van meer uren deelname werden vooral gevonden op de domeinen

⁵ Sinds 2020 ontvangen gemeenten structureel geld voor 16 uur voor voorschoolse educatie en zijn zij verplicht om de extra uren aan te bieden.

woordenschat, rekenvaardigheden en werkgeheugen. Kinderen die langer een programma volgden hadden daarbij minder vaak speciale onderwijsondersteuning nodig en waren minder vaak gedoubleerd (Shah e.a.,2016).

In Nederlands onderzoek waarin het effect van meer uren voorschools aanbod op ontwikkeling en latere schoolprestaties in groep 1 en 2 zijn onderzocht, zijn geen effecten gevonden (Veer e.a.,2016;Jonkman e.a.,2018). Mogelijk doen effecten van deelname-intensiteit zich alleen voor in samenhang met inhoud en kwaliteit van het programma (Shah e.a.,2016) en treedt een positief verband tussen 'dosis' en 'respons' alleen op als aan de randvoorwaarden voor hoge kwaliteit is voldaan (Sylva e.a.,2008). Ook de uitkomsten van pre-COOL wijzen hierop, bijvoorbeeld wat betreft de gevonden samenhang tussen kwaliteit van het educatieve aanbod en het aandeel doelgroepkinderen in de voorschoolse instelling. In de voorschoolse periode werden positieve effecten gevonden op taalontwikkeling en woordenschat en (minder sterk) op aandachtontwikkeling en spelwerkhouding van doelgroepkinderen, samenhangend met het niveau van educatieve proceskwaliteit, spelstimulering en verrijken van fantasiespel en uitvoering van een vve-programma (Leseman e.a.,2016).

Daarnaast werd een indirect effect verwacht op de ontwikkeling en het welzijn van de kinderen, namelijk via het realiseren van een grotere groepsstabiliteit. Meer uren zou leiden tot stabielere groepen in de kinderopvang. Voor de ontwikkeling van relaties is van belang dat kinderen een stabiele band kunnen aangaan met andere kinderen. Een stabiele groep is een groep waar kinderen binnen hun 'opvangweek' herhaald contact kunnen hebben met andere kinderen. De redenering is dat een hogere mate van stabiliteit een positief effect heeft op routine (dagritme, activiteitenaanbod), pedagogisch- didactisch gedrag van pedagogisch medewerkers (pm'ers), groepsgevoel,

gezamenlijkheid en intensieve sociale relaties bevordert. Een stamgroep met dezelfde kinderen zorgt voor meer tijd per kind en minder werkdruk bij pedagogisch medewerkers. Dit zou leiden tot een beter (passender) aanbod. Kort gezegd is de verwachting hier dus dat meer uren leiden tot een betere organisatie en kwaliteit van het aanbod, met uiteindelijk een positieve uitwerking op het welzijn en de prestaties van de kinderen.

Verder zou de mogelijkheid voor alle kinderen, zowel doelgroep- als niet-doelgroep, om gebruik te maken van 15 uur voorschoolse educatie moeten leiden tot een meer heterogene instroom in de opvanggroepen. ‘Menging’ wordt bepleit omdat dit gunstig zou zijn voor zowel de sociaalemotionele als de cognitieve ontwikkeling: de gemengde setting bevordert contact met leeftijdgenootjes met een andere sociaal-culturele achtergrond en kinderen met achterstand kunnen zich optrekken aan taalvaardiger en cognitief sterkere leeftijdgenootjes. Dan is van belang dat pm’ers in hun aanpak zowel tegemoet komen aan de behoeften van doelgroepkinderen als inspelen op de voordelen van een gemengde populatie, bijvoorbeeld door het ondersteunen van ‘peer learning’. Er zijn echter ook aanwijzingen (onder meer het pre-COOL onderzoek) dat het aanbod in groepen met een hogere concentratie doelgroepkinderen kwalitatief beter is dan in meer gemengde groepen (Leseman & Veen, 2016). Mogelijk stelt concentratie van doelgroepkinderen pm’ers in staat of maakt het hen gevoeliger voor het creëren van een op deze kinderen afgestemd aanbod. Een risico van grotere diversiteit is dat het de specifieke aandacht voor achterstandsgroepen vermindert. De mate van concentratie van doelgroepkinderen is een belangrijk vraagstuk voor vve. Dat geldt zeker voor de gemeente Amsterdam. Bevordering van gemengde groepen in de kinderopvang staat al langer op de agenda, bijvoorbeeld in het voorgaande beleidsprogramma (klaar voor de start), door het aanbieden van wekelijks zes uur gratis voorschoolse educatie aan niet-

doelgroepkinderen. Beide maatregelen zijn bedoeld om de heterogeniteit in de groepen te versterken en bij te dragen aan het tegengaan van segregatie.

Samenvattend wordt verwacht dat de invoering van de maatregel leidt tot meer ontwikkeltijd voor peuters uit de doelgroepen van het onderwijsachterstandenbeleid (uitbreiding van 12 naar 15 uur). En verder dat de maatregel leidt tot 1) stabielere groepen, met als beoogde uitkomsten: meer tijd per kind/kind beter volgen/passender aanbod en een lagere werkdruk; en 2) grotere heterogeniteit in de peutergroepen, met als beoogde uitkomsten: (sociaal:) kinderen leren beter omgaan met verschillen; (cognitief:) kinderen uit de doelgroep van het achterstandenbeleid profiteren van 'peer learning'.

1.4 Doel van het onderzoek en opzet van het rapport

In het onderzoek staat de vraag centraal of de door de commissie voor onderzoek geselecteerde maatregel 15 uur vve daadwerkelijk leidt tot verbetering van de kwaliteit van vve.

Het onderzoek bestaat uit twee fasen:

Fase 1: vraagverheldering, uitmondend in een passende onderzoeksopzet, werving en selectie van kinderopvanglocaties en – groepen (schooljaar 2017/18);

Fase 2: meten van effecten van de maatregel 15 uur vve (schooljaar 2018/19 en 2019/20).

We hebben gekozen voor een gefaseerde aanpak, waarin eerst is verkend wat de interventie volgens betrokkenen inhoudt en wat met de interventie wordt nagestreefd. Dit wordt ook wel het verhelderen van de praktijktheorie genoemd. Deze eerste fase van het onderzoek is ook gebruikt om de onderzoeksopzet verder uit te

werken. Vervolgens zijn in Fase 2 effecten in kaart gebracht van de maatregel 15 uur vve.

Betrokkenen bij het onderzoek

Bij dit onderzoek zijn vijf kinderopvangorganisaties betrokken:

Impuls, Swazoom, Akros, Tinteltuyn en Smallsteps.

De instellingen verschillen wat betreft bedrijfsvoering. De eerste drie zijn van oorsprong non-profit (maatschappelijke)

kinderopvangorganisaties, de laatste twee zijn profit

(commerciële) organisaties. Gemeenschappelijk is dat ze alle vijf

bij de totstandkoming van de maatregel betrokken waren en de

aanvraag om de maatregel te laten onderzoeken samen met de

gemeente hebben gedaan.

Opzet van het rapport

In hoofdstuk 2 gaan we in op de vraagverheldering en versterking

van de interventie. In hoofdstuk 3 bespreken we de methodische

aspecten van het onderzoek, onderzoeksinstrumenten, respons en

data-analyse. In hoofdstuk 4 presenteren we de resultaten uit het

vragenlijstonderzoek onder pedagogisch medewerkers en

groepsobservaties in de peutergroepen. In hoofdstuk 5

presenteren we gegevens uit interviews met leidinggevend en

pedagogisch medewerkers over de gevolgen van de maatregel.

Hoofdstuk 6 bevat de conclusies.

2 Vraagverheldering

2.1 Inleiding

In hoofdstuk 1 hebben we de verwachtingen van de maatregel ‘op papier’ uiteen gezet. Daarnaast hebben we in de eerste fase van het onderzoek een gespreksronde gehouden met betrokkenen bij het project: managers van de vijf kinderopvanginstellingen en beleidsambtenaren van de gemeente Amsterdam. Deze gesprekken waren bedoeld om te achterhalen wat de verwachtingen van de betrokkenen zijn over de werking van de maatregel per 1 januari 2018 en hoe zij die denken vorm te geven. De organisaties waren vrij de maatregel dit naar eigen inzicht vorm te geven. Verder werden de gesprekken gebruikt om de mogelijkheden voor onderzoek binnen de betreffende organisaties te verkennen. De interviews zijn uitgevoerd in de periode november 2017 - januari 2018. Er is gesproken met zeven personen. Tevens zijn met behulp van een korte vragenlijst per organisatie kwantitatieve gegevens verzameld over:

- het aantal locaties per kinderopvangorganisaties;
- het aantal groepen waar voor- en vroegschoolse educatie wordt aangeboden (vve-groepen);
- het aandeel doelgroepkinderen op de groepen;
- de gehanteerde modellen die van het vve-aanbod.

Deze verkenning leverde een aantal bevindingen op die zijn gebruikt voor de inrichting van het onderzoek. Zoals beschreven heeft de gemeente alle vijf aan het onderzoek deelnemende kinderopvangorganisaties vanaf het begin betrokken bij de totstandkoming van de maatregel. De organisaties hebben ouders vóór aanvang van de maatregel geïnformeerd over komende veranderingen door middel van bijvoorbeeld flyers, brieven, informatie op de website en ouderbijeekkomsten. De start van de maatregel viel samen met het inwerking treden van de wet Harmonisatie. De organisaties hebben (de één intensiever dan de andere) ouders ondersteuning geboden bij het aanvragen en invullen van gegevens met betrekking tot financiën en contracten.

2.2 Uitkomsten uit de vraagverheldering

In de interviews is gevraagd naar verwachte effecten van de maatregel op de stabiliteit van de groepen en op menging.

Stabiliteit

Twee van de vijf kinderopvangorganisaties boden op dat moment vaste dagdeelcombinaties aan: Impuls met 82 groepen en twee van de 24 groepen van Swazoom. Hierbij gaat het om een bepaalde groep kinderen die op dezelfde, vaste dagdelen naar de opvang komt. Bij de andere drie organisaties konden ouders zelf kiezen van welke dagdelen zij gebruik wilden maken. Bij drie organisaties (Impuls en Tinteltuyn en twee groepen van Swazoom) hanteert men een verplichte afname van 15 uur.

Menging

De gemeente beoogt met de 15 uur menging van doelgroep- en niet-doelgroepkinderen in peutergroepen te bevorderen. De organisaties verwachtten echter geen versterking op de menging van doelgroep- en niet-doelgroepkinderen op groepsniveau als

gevolg van de maatregel, anders dan de natuurlijke instroom. Weliswaar ontstaat er overal ‘kinderopvang’ en zijn er geen ‘peuterspeelzaal- en voorschoolgroepen’ meer, maar dat leidt nog niet vanzelf tot wijzigingen in instroom, zo is de verwachting. Oorzaken die hiervoor genoemd worden zijn de samenstelling van de wijk en het wijkgebonden plaatsingsbeleid, en de verwachting dat het voor werkende ouders die vanaf dat moment van de kinderopvang gebruik maken (volledige dagen) minder aantrekkelijk is om hun kind gebruik te laten maken van een opvang met minder uren. De kinderopvangorganisaties verwachten ook niet méér te gaan sturen op bevorderen van meer diversiteit. Hierbij speelt mee de zorg over het behouden van de kwaliteitssubsidie van de gemeente, die wordt toegekend bij minimaal acht doelgroepkinderen op een groep. Dat maakt het financieel aantrekkelijker om doelgroepkinderen juist te concentreren.

Werkdruk

Verder is gevraagd naar verwachte effecten van de maatregel op de *werkdruk bij pedagogisch medewerkers*. Impuls is de enige organisatie die als gevolg van de vaste dagdeelcombinaties minder werkdruk verwacht. Zo komen de kinderen namelijk in een vaste samenstelling naar de opvang wat voor de pm’ers minder kinderen in totaal betekent en daardoor minder administratie. Bovendien gaat er minder tijd zitten in het afstemmen van het aanbod op steeds een andere groep kinderen, omdat er voortgebouwd kan worden op de kennis en ervaringen van de groep. De andere aanbieders voeren geen vaste dagdeelcombinaties in en verwachten dat de werkdruk voor pm’ers niet zal verminderen als gevolg van de maatregel. Daarbij speelt mee dat pm’ers het per 1 januari 2018, door wijzigingen in de CAO als gevolg van de wet Harmonisatie, met minder taakuren zullen moeten doen met mogelijk juist een grotere werkdruk tot gevolg. Hierbij komt de overgang naar een andere CAO, waardoor

pm'ers van de voorscholen/peuterspeelzalen minder zijn gaan verdienen.

Andere verwachtingen

De organisaties vragen zich af of het model van 3 x 5 uur effectief vve kan bieden aangezien kinderen ook tijd nodig hebben om te slapen en te eten. Hier staat tegenover dat er in de langere dagdelen die zo ontstaan meer tijd is voor leerzame activiteiten zoals 'uitgebreid' spelen, uitstapjes maken en dergelijke.

Verder verwachten de organisaties uitval van kinderen. Als reden wordt aangegeven dat het 15 uur vve aanbod niet meer gratis is en ouders eerst zelf het bedrag zullen moeten voorschieten.

Cijfermatige gegevens

Uit de cijfermatige gegevens die de kinderopvanginstellingen beschikbaar stelden bleek dat de voorziene modellen en vaste dagdeelcombinaties vooral voorkomen bij Impuls (37 groepen van 3 dagdelen x 5 uur en 27 groepen van 4 dagdelen van 3,75 uur). De enige andere organisatie met een model van 3 dagdelen van 5 uur en een vaste dagdeelcombinatie is Swazoom (2 groepen). Sommige van de overige organisaties hanteren ook het model van 3 dagdelen van 5 uur (bijvoorbeeld Akros), maar zonder een vaste dagdeelcombinatie en zonder de verplichting van 15 uur afname. Wel verplichte afname van 15 uur, maar zonder vaste dagdelen wordt geboden bij Tinteltuyn. Dat betekent dat er bij deze organisaties, met uitzondering van een enkele groep, niet expliciet gestuurd wordt op de vorming van stabiele groepen.

Samenvattend

Op voorhand werd verwacht dat de maatregel '15 uur vve' zou leiden tot *stabielere groepen* en *meer menging*. Uit onze interviews blijkt dat de deelnemende organisaties, op Impuls en in heel geringe mate Swazoom na, geen vaste dagdeelcombinaties

aanbieden en op Tinteltuyn na geen verplichte afname van 15 uur vve hanteren. De overige organisaties bieden flexibele dagdelen aan en zullen ook in de naaste toekomst naar eigen verwachting geen vaste dagdelen aanbieden. Stabieler groepen in de zin van vaste stamgroepen, waarin kinderen meer dagdelen in dezelfde samenstelling bij elkaar zitten, zullen dus beperkt blijven tot met name Impuls en Swazoom. Verder sturen de organisaties (tegen de aanvankelijke verwachting in) niet expliciet op het tot stand brengen van meer menging/een grotere diversiteit aangezien zij aangeven dat de samenstelling van de wijk en het wijkgeboden plaatsingsbeleid de samenstelling van de groepen zal bepalen. Dat wil niet zeggen dat er op dit moment geen gemengde groepen zijn, maar ze sturen hier niet expliciet op. In wijken waar de populatie meer gevarieerd is, is de samenstelling in de groepen gemengder. Uit de kwantitatieve gegevens blijkt dat de organisaties hun aanbod op verschillende manieren inrichten als gevolg van de maatregel 15 uur vve en dit resulteert in een variatie aan opvangmodellen.

Op basis van deze verkennende gesprekken hebben we de in het volgende hoofdstuk beschreven onderzoekopzet uitgewerkt.

3 Onderzoeksopzet

3.1 Inleiding

Uit de eerste fase bleek, bij nadere verkenning, dat de geïnterviewden niet verwachten dat de maatregel leidt tot een meer heterogene instroom van peuters in de kinderopvanggroepen. Wel is sprake van vorming van stabiele en minder stabiele groepen. We spitsen het onderzoek naar effecten van de maatregel dan ook toe op de effecten van groepsstabiliteit. De aanname is dat een hogere mate van stabiliteit een positief effect heeft op de kwaliteit van het aanbod, met name het werkgedrag van pm'ers. Om effecten te kunnen vaststellen, wordt in effectonderzoek bij voorkeur gewerkt met een opzet waarin condities per toeval worden toegewezen aan een experimentele en controleconditie. In de praktijk is dit organisatorisch vaak moeilijk uitvoerbaar. Dat geldt ook voor dit onderzoek.

We vergelijken in dit onderzoek de kwaliteit van het aanbod van stabiele groepen met die van vergelijkbare peutergroepen met een minder stabiel karakter, waarbij we uitgaan van een selectie van door de kinderopvang-organisaties aangedragen groepen. Het onderzoek is gericht op het beantwoorden van de volgende onderzoeksvraag:

Wat is de kwaliteit van stabiele peutergroepen (vaste dagdeelcombinaties) in vergelijking tot minder stabiele peutergroepen (geen vaste dagdeelcombinaties)?

De kwaliteit van het aanbod en veranderingen daarbinnen zijn op twee manieren in kaart gebracht: met behulp van een vragenlijst onder pm'ers en op basis van groepsobservaties in een deel van de peutergroepen. De informatie is verzameld op twee meetmomenten: een beginmeting in het najaar van 2018 en een eindmeting in het najaar van 2019. Verder is een beknopte dieptestudie gehouden, die bestond uit interviews met pedagogisch medewerkers en leidinggevenden uit een vijftal kinderopvanglocaties, gericht op het achterhalen van de gevolgen van de maatregel 15 uur vve voor de praktijk. De gesprekken zijn gevoerd tussen de begin- en eindmeting in, vóór en na de zomer van 2019. In dit hoofdstuk bespreken we de methodische aspecten van het onderzoek, onderzoeksinstrumenten, respons en data-analyse. Degenen die vooral geïnteresseerd zijn in onderzoeksresultaten verwijzen we naar hoofdstuk 4 en 5.

3.2 Meetinstrumenten

Vragenlijst pedagogisch medewerkers

Via een vragenlijst is aan de pm'ers een aantal vragen voorgelegd over het dagelijks aanbod aan activiteiten. De vragenseries zijn gebaseerd op onderzoek naar het belang van affectie, aandacht voor verschillen tussen kinderen, de rol van spel, activiteiten die zelfregulatie bevorderen en activiteiten die bijdragen aan ontluikende schoolvaardigheden en zijn afkomstig uit een vragenlijst die in meerdere onderzoeken gebruikt wordt om de

kwaliteit in voorschoolse voorzieningen in kaart te brengen⁶. De scores berusten op zelfrapportage door de pm'ers. Zij krijgen uitspraken voorgelegd over onderdelen van het dagelijkse programma in een peutergroep, op het gebied van taal, spel, emotionele ondersteuning en dergelijke. Gevraagd wordt aan te geven in hoeverre de betreffende uitspraak overeenkomt met hun eigen manier van werken. In dit onderzoek maken we gebruik van de volgende kwaliteitsvariabelen: spelverrijking, doen-alsof spel, emotionele ondersteuning, aanbod aan taalactiviteiten, aanbod aan wetenschap en techniek, vertrouwen in eigen vaardigheden, omgaan met diversiteit, tevredenheid met het werk en continue professionele ontwikkeling. Hieronder worden de schalen nader toegelicht.

Verrijken van het spel van kinderen (spelverrijking)

De mate van spelverrijking en spelbegeleiding door de medewerker is bepaald aan de hand van een lijst met negen beweringen over spelverrijkend en – begeleidend gedrag. De antwoorden werden gegeven op een vijfpuntschaal variërend van “niet van toepassing” (1) tot “zeer sterk van toepassing” (5). Voorbeeldbeweringen zijn: “Ik stel vragen die het spel stimuleren”, “Ik zorg dat alle kinderen mee (blijven) doen”, “Ik draag attributen en materialen aan die kinderen uitdagen tot rijker spel”. De consistentie van de schaal is goed. Om vergelijkbare scores met andere variabelen te verkrijgen die op zevenpuntschalen zijn gemeten, is een schaaltransformatie toegepast zodat de maximum score 7 is.

Bevorderen van fantasiespel (doen-alsof spel)

De mate waarin pedagogisch medewerkers fantasiespel, oftewel

⁶ De vragenlijst is ontwikkeld in het kader van het pre-COOL cohortonderzoek (pre-COOL consortium, 2012; <http://www.pre-cool.nl/>) en worden deels ook gebruikt in de Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang (<https://www.monitorlkk.nl/>).

'doen-alsof' spel, stimuleren is bepaald met behulp van een lijst van acht gedragingen met de vraag hoe vaak de medewerker de genoemde gedragingen zelf vertoont. De antwoorden varieerden van "nooit" (1) tot "altijd" (7). Voorbeeldhandelingen zijn: "Ik doe voor hoe je iets 'net alsof' kunt doen, bijvoorbeeld 'net-alsof theedrinken' of 'eten koken'", "Ik doe voor hoe je een voorwerp kunt gebruiken voor iets anders dan waar het voor bedoeld is, bijvoorbeeld met een blokje rijden alsof het een auto is" en "Ik laat kinderen van te voren nadenken over welke rol ze willen spelen".

Emotionele ondersteuning

De schaal 'emotionele ondersteuning' meet de mate waarin kinderen fysieke en verbale ondersteuning wordt geboden. Gemeten aspecten zijn de sfeer in de groep, de mate waarin de kinderen positieve relaties hebben met de medewerker, de mate waarin deze sensitief en responsief reageert op behoeften van kinderen en de mate waarin rekening gehouden wordt met het perspectief (de eigen inbreng) van kinderen. De antwoorden konden variëren van "nooit" (1) tot "altijd" (7). De schaal bevat 8 uitspraken, zoals 'ik zorg ervoor dat alle kinderen lief zijn voor elkaar', 'ik organiseer activiteiten waaraan alle kinderen, ook de jongsten, samen deel kunnen nemen' en 'ik knuffel kinderen of geef ze een aai over de bol'.

Taalactiviteiten

Een serie van acht beschrijvingen van gerichte taalactiviteiten is voorgelegd met de vraag hoe vaak deze activiteiten worden aangeboden. Antwoorden werden op een zevenpuntsschaal gegeven met de schaalpunten variërend van (1) 'nooit' tot en met (7) 'drie of meer keer per dag'. Voorbeeldactiviteiten zijn: "Benoemen van dingen in de omgeving, zoals "dat is een bal", en dingen die gebeuren, zoals 'de bal rolt weg omdat hij rond is'", "Kinderen vragen naar een verklaring, bijv. vragen 'hoe kan dat nou?'" en "Met de kinderen gesprekken voeren over een

informatief onderwerp, bijv. over planten en dieren, seizoenen, iets uit de geschiedenis”.

Wetenschap en techniek

De mate waarin aandacht wordt besteed aan wetenschap en technologie is bepaald met een lijst van tien activiteiten.

Gevraagd is aan te geven hoe vaak dergelijke activiteiten worden aangeboden, met antwoorden variërend van (1) ‘nooit’ tot en met (7) drie of meer keer per dag’. Voorbeeldactiviteiten zijn: “Spelen met magneten en dingen die worden aangetrokken, of met lucht in een ballon, en bespreken wat er gebeurt”, “Verschillende zaadjes en pitjes vergelijken en daar over praten (bijv. dat er een bloem, een vrucht, of een boom uit kan groeien)”, en “Met Lego of grote blokken een huis of kasteel bouwen en bespreken hoe je het stevig kunt maken”.

Vertrouwen in eigen vaardigheden in de omgang met kinderen

De schaal ‘vaardigheden in de omgang met kinderen’ bevat vragen over de mate waarin pedagogisch medewerkers vertrouwen hebben in eigen kunnen. De schaal bevat tien items waarbij pedagogisch medewerkers kunnen aangeven in hoeverre de bewering op hen zelf van toepassing is, met antwoordmogelijkheden “niet van toepassing” (1) tot “zeer sterk van toepassing” (5). Voorbeelditems zijn: “het omgaan met heel drukke of agressieve kinderen”, “het omgaan met kinderen met een lichamelijke beperking” en “het bedenken van activiteiten die de kinderen als groep samen kunnen doen”.

Omgaan met diversiteit

De mate waarin medewerkers aandacht besteden aan verschillen tussen kinderen en met name aan culturele verscheidenheid is bepaald met een lijst van zes beweringen waarbij pedagogisch medewerkers konden aangeven in hoeverre de bewering op hen zelf van toepassing is, met antwoordmogelijkheden “niet van

toepassing” (1) tot “zeer sterk van toepassing” (5).

Voorbeeldbeweringen zijn: “Ik besteed aandacht aan belangrijke feestdagen van alle sociale en etnisch-culturele gemeenschappen die in deze groep vertegenwoordigd zijn” en “Ik maak mijn kinderen duidelijk dat alle mensen gelijkwaardig zijn en dat het niet uitmaakt of je wit, bruin of zwart, arm of rijk bent”.

Tevredenheid met het werk

De schaal ‘tevredeheid met het werk’ bevat uitspraken over het werk en hoe dit ervaren wordt door de pedagogisch medewerkers. De schaal bevat acht items, waarbij de pm’s kunnen aangeven in hoeverre de bewering op zichzelf van toepassing is. De antwoorden konden variëren van “nooit” (1) tot “altijd” (5). Voorbeelditems zijn: “Ik heb in mijn werk de kans om de dingen te doen die mij goed liggen”, “Ik voel me in mijn werk ondergewaardeerd” en “Ik vind de sfeer op mijn werk bijzonder prettig”.

Continue professionele ontwikkeling

Om te bepalen in welke mate er binnen het team aandacht is voor gezamenlijke planning van activiteiten, kwaliteitszorg en professionaliseringsactiviteiten is een vragenlijst met 8 vragen voorgelegd. Pedagogisch medewerkers werd gevraagd op een 7-puntschaal aan te geven in hoeverre een genoemde activiteit voorkomt, variërend van nooit (1) tot elke dag (7). De vraag luidde: “Wilt u van de volgende activiteiten aangeven of dit gebeurt in uw team?”. Voorbeelditems zijn: “Samen bespreken van het ontwikkelingsniveau en sociaal functioneren van de groepen”; “Samen kiezen/uitwerken van inhoudelijke (ontwikkelings)-activiteiten en/of thema's”; “Bij elkaar in de groep kijken om van elkaar te leren en elkaar feedback te geven”.

Achtergrondkenmerken

In de vragenlijst zijn achtergrondkenmerken van de pm’s nagevraagd, zoals het aantal uren dat men werkt in de

kinderopvang, de leeftijdsgroep waarmee men werkt, het soort kinderopvanggroep (reguliere kinderopvang of een vve-groep), het al of niet geschoold zijn in een vve-programma, de gevolgde aanvullende scholing en training en de geboden professionele ondersteuning in de eigen organisatie.

Groepsobservaties

Om veranderingen in de kwaliteit van het pedagogisch handelen in kaart te brengen zijn groepsobservaties verricht met behulp van de Classroom Assessment Scoring System Toddler (La Paro, Hamre & Pianta, 2011). De CLASS Toddler bestaat uit twee overkoepelende domeinen: *emotionele kwaliteit* en *educatieve kwaliteit*.

Binnen elk domein zijn verschillende kwaliteitsdimensies gedefinieerd en elke dimensie bestaat weer uit drie of vier indicatoren waarop specifiek gelet moet worden tijdens de observaties. De indicatoren beschrijven concreet welk type gedragingen of processen in welke mate aan de orde moeten zijn voor een bepaald kwaliteitsoordeel. De handleiding van de CLASS geeft uitgebreide en concrete voorbeelden van deze criterium-gedragingen. Tijdens het observeren maken observatoren op een voorgestructureerd blad notities bij elk van de indicatoren.

Op basis van deze notities geven zij na afloop van de observatie per dimensie een score op een schaal van 1 tot 7, waarbij de scores 1 en 2 aangeven dat kwaliteit van de processen in de groep op desbetreffende dimensie *laag* is, scores tussen 3 en 5 een *middenniveau van kwaliteit* aangeven, en de scores 6 en 7 op *hoge kwaliteit* wijzen. De observaties worden uitgevoerd op één dagdeel per groep, in vier cycli van 15 – 20 minuten. In de hierna gerapporteerde analyses zijn de gemiddelde scores van de vier cycli samen betrokken.

Emotionele kwaliteit: In dit domein kent de CLASS Toddler vijf dimensies.

-*Positief Klimaat* staat voor de mate waarin de interacties in de groep tussen medewerker en kinderen en tussen kinderen onderling warmte, wederzijds respect en plezier laten zien.

-*Negatief Klimaat* geeft de mate weer waarin er negatief gedrag voorkomt van de kant van de medewerker of de kinderen, bijvoorbeeld bits reageren, boosheid tonen, kleineren, expliciet negeren, fysiek reguleren van gedrag, en ruziemaken. De schaal wordt zo gecodeerd dat een hoge score betekent dat er weinig of geen negativiteit is.

-*Sensitiviteit* is de mate waarin de medewerker zich bewust is van de behoeften van individuele kinderen in de groep, met name gevoelens van onzekerheid of verdriet, en daarop adequaat inspeelt.

-*Respect voor het Perspectief* van Kinderen geeft aan in welke mate in de interacties aangesloten wordt op de interesses van de kinderen, initiatief en keuzevrijheid wordt gegeven aan kinderen en zelfstandigheid wordt bevorderd.

-*Gedragregulatie* staat voor de mate waarin de medewerker in staat is het gedrag van de kinderen in goede banen te leiden, negatief gedrag zoals niks doen of ruziemaken, te voorkomen of weer om te zetten in positief en productief spel- en taakgericht gedrag, en heeft zowel betrekking op het gedrag van afzonderlijke kinderen als op het functioneren van de groep als geheel.

Educatieve kwaliteit: dit domein bestaat uit drie dimensies.

-*Faciliteren van Leren* verwijst naar de mate waarin de medewerker de denkontwikkeling en kennisverwerving van kinderen bevordert door activiteiten aan te bieden die redeneren en het ontdekken van verbanden uitlokken en door kinderen bij deze activiteiten te begeleiden.

-*Kwaliteit van de Feedback* is de mate waarin de reacties van de medewerker op wat kinderen doen of zeggen bijdraagt aan de competentieontwikkeling en kennisverwerving van kinderen, en hen stimuleert verder te gaan met hun activiteiten.

-*Taalstimulering* staat voor de mate waarin de medewerker het gebruik van taal door kinderen uitlokt en aanmoedigt, bijvoorbeeld door vragen te stellen, en hun taalgedrag modelleert door zelf de eigen handelingen te verwoorden en door gevorderde taal (nieuwe, moeilijke woorden) in te brengen in gesprekken.

Interviews

Bij elk van de vijf kinderopvangorganisaties is een locatie benaderd en daarbinnen een pedagogisch medewerker met als doel om met behulp van een interview de gevolgen van de maatregel in kaart te brengen. De interviewleidraad bestond uit de volgende rubrieken: doel en uitwerking van de maatregel; gevolgen van de maatregel voor de populatie kinderen, voor het aanbod, voor de groepsstabiliteit en voor onderlinge relaties tussen kinderen; (reacties van) ouders; knelpunten; belemmerende en bevorderende factoren; (onbedoelde) neveneffecten van de maatregel.

3.3 Indeling in stabiele en niet – stabiele groepen

De oorspronkelijke opzet was om binnen de vijf kinderopvangorganisaties 40 groepen te selecteren, 20 stabiele en 20 niet-stabiele. Uiteindelijk werden door de deelnemende kinderopvangorganisaties 39 groepen voor deelname aangedragen, verdeeld over 25 locaties. Vooraf is aan de kinderopvangorganisaties gevraagd om per groep aan te geven of het een stabiele of een niet-stabiele groep betrof. Een stabiele groep is een groep waar kinderen binnen één week herhaald contact kunnen hebben met andere kinderen. In de praktijk zijn er misschien toch

verschillen binnen de condities. Om dit in kaart te brengen is de kinderopvangorganisaties gevraagd om de gegevens over de bezetting op de groepen gedurende een week in te vullen op beide meetmomenten, op basis van stabiliteitsmeter van het Nederlands Jeugdinstituut⁷. Deze berekent een score voor de groepsstabiliteit tussen de 0% en 100%. Indien een groep een score had van gelijk of boven de 50% is de groep gedefinieerd als stabiel. Groepen met een score lager dan 50% zijn gedefinieerd als niet stabiel.

De stabiliteitsmeter werd voor 31 groepen ingevuld; voor acht groepen ontbrak deze score. In Bijlage 1, Tabel 1 staat de indeling van de groepen volgens de stabiliteitsmeter, zoals gemeten in de beginmeting, en volgens de groepen zelf aan het begin van het onderzoek. De indeling komt voor 81% overeen. Bij de uitvoering van het onderzoek hebben we de indeling volgens de stabiliteitsmeter tot uitgangspunt genomen. Indien er geen score voor de stabiliteitsmeter bekend was is de groep ingedeeld zoals groepen zelf aan het begin van het onderzoek hebben aangegeven. Tabel 2 in Bijlage 1 geeft de uiteindelijke indeling weer van de groepen en locaties in condities. Op 21 locaties gaat het om 16 stabiele en 23 niet-stabiele groepen. Op vier locaties komen zowel stabiele als niet stabiele groepen voor.

Als extra indicator voor stabiliteit is in de vragenlijst voor pedagogisch medewerkers gevraagd in hoeverre de groepsamenstelling op de onderzochte groepen stabiel is en in hoeverre hierin verschillen zijn tussen de stabiele en niet-stabiele groepen. De gegevens zijn verzameld met behulp van twee vragen: een vraag naar de samenstelling van de groep collega's met wie men dagelijks werkt en een vraag naar de samenstelling van de groep kinderen waarmee men dagelijks werkt. De betreffende

⁷ De stabiliteitsmeter is ontwikkeld door het Nederlands Jeugdinstituut. Voor meer informatie: Welkom in de groep. Groepsindeling en opendeurenbeleid in Kinderdagverblijven en buitenschoolse opvang (Meij & Schreuder, 2007).

Tabellen zijn opgenomen in Bijlage 1, Tabel 3 en 4.

Naar voren komt dat de stabiele groepen volgens de pedagogisch medewerkers zowel stabiel zijn qua collega's op de groep als qua kinderen op de groep dan de niet stabiele groepen.

3.4 Respons

Vragenlijst pedagogisch medewerkers

De data werden verzameld met behulp van vragenlijsten bij één pedagogisch medewerker per groep en één leidinggevende per locatie. Daarnaast werden groepsobservaties uitgevoerd bij een deel van de groepen.

De vragenlijst voor pedagogisch medewerkers is uitgezet onder 39 peutergroepen, verdeeld over de vijf kinderopvangorganisaties, Impuls, Swazoom, Akros, Tinteltuin en Smallsteps. Zowel bij de beginmeting als bij de eindmeting is door 26 groepen een vragenlijst ingevuld. Voor 22 groepen is er zowel bij de beginmeting en de eindmeting een vragenlijst ingevuld (Bijlage 1, Tabel 5a).

Achtergrondkenmerken pm'ers

De meeste pm'ers hebben een de vve-basistraining gevolgd, of werken met een vve-programma: Puk & Ko/Uk & Puk, Piramide en Kaleidoscoop. Veel pm'ers hebben aanvullende trainingen gevolgd, in de eerste plaats EHBO, maar ook de observatietraining KIJK!, een cursus over de ontwikkeling van kinderen, de omgang met kinderen met opvallend gedrag of gesprekstechnieken met ouders. Een gedetailleerd overzicht van de responsgroep pm'ers is te vinden in Bijlage 1 (Tabellen 6 tot en met 10).

Groepsobservaties

Uit de 39 deelnemende peutergroepen werden er 17 geselecteerd voor groepsobservaties. De groepsobservaties vonden plaats bij zowel stabiele als niet stabiele groepen, waarbij rekening werd gehouden met spreiding over de kinderopvangorganisaties. Bij

deze 17 groepen heeft zowel een begin- als een eindmeting plaatsgevonden (Bijlage 1 Tabel 5b).

Interviews

In totaal zijn tien interviews gehouden, met vijf managers en vijf pedagogisch medewerkers van de vijf kinderopvangorganisaties.

3.5 Data-analyse

Op basis van de gegevens uit de vragenlijsten zijn frequentieverdelingen gemaakt, en zijn gemiddelden en spreiding berekend van de scores op de items. Van items die samen een schaal vormden, is de interne samenhang berekend en –waar de schalen voldoende interne consistentie vertoonden- zijn ook de somscores berekend.

Om zicht te krijgen op de vooruitgang in gerapporteerde proceskwaliteit tussen meting 1 en meting 2 (effect van tijd) en het verschil in vooruitgang tussen de stabiele en niet-stabiele groepen (effect van tijd*groep) zijn variantieanalyses voor herhaalde metingen uitgevoerd.

De gedetailleerde verantwoording en resultaten van de analyses zijn te vinden in Bijlage 1 en 2, bij de bespreking van de resultaten beperken we ons –omwille van de leesbaarheid- tot een vereenvoudigde presentatie van de meest relevante cijfers. De interviews zijn verwerkt met behulp van MAXQDA, een programma voor kwalitatieve dataverwerking en -analyse.

3.6 Effecten op de kinderen

Van groepsstabiliteit worden effecten op kinderen verwacht, zowel op de sociaal-emotionele ontwikkeling (bijvoorbeeld: stabielere groepen zorgen voor betere onderlinge relaties) als op de taal- en cognitieve ontwikkeling (passender aanbod; in stabielere groepen zijn er meer mogelijkheden om kinderen van elkaar te laten leren,

ook cognitief). Voor zowel doelgroep⁸- als niet doelgroepkinderen zou kunnen gelden dat ze hier meer van profiteren, maar het zou evengoed kunnen zijn dat de mate van stabiliteit niet uitmaakt, of dat het voor beide groepen verschillend uitpakt.

Het voornemen was om in het kader van dit onderzoek na te gaan of het mogelijk is om effecten van de maatregel op de kinderen te onderzoeken, met behulp van gegevens die de kinderopvanginstellingen zelf verzamelen via het observatieinstrument Kijk! Met behulp van KIJK! is het mogelijk de sociaal-emotionele, taal-, reken- en motorische ontwikkeling van kinderen op individueel niveau te observeren en langdurig te volgen. Kijk! wordt door veel Amsterdamse kindcentra gebruikt om ontwikkeling van kinderen te meten en vast te leggen. Met behulp van een aanvullende subsidie van NRO hebben we in het kader van dit onderzoek naar Innovatiecentra vve de bruikbaarheid van dit instrument voor onderzoeksdoeleinden verkend. We kwamen tot de conclusie dat inzet van KIJK! voor onderzoek om verschillende redenen niet mogelijk is (Veen, Meijer & Van Druten, 2020). Hoewel op basis van deze uitkomsten geen gegevens op kindniveau zijn gebruikt om het effect van deze maatregel te meten, noemen we deze exercitie omdat deze verkenning over de mogelijkheden om KIJK!-data te gebruiken bij de evaluatie, een onderdeel vormde van dit onderzoek.

⁸ De term 'doelgroepkinderen' of 'kinderen met een vve-indicatie' verwijst naar kinderen die een vve-indicatie hebben gekregen op basis van de daarvoor in de gemeente Amsterdam geldende indicatoren.

4 Resultaten effectmeting

In dit hoofdstuk beantwoorden we de vraag of de maatregel veranderingen teweeg brengt in de onderzochte groepen. Eerst beschrijven we ontwikkeling op een aantal variabelen, tussen de eerste en tweede meting. Vervolgens gaan we na of zich verschillen in ontwikkeling op deze variabelen voordoen tussen stabiele en niet-stabiele groepen. De resultaten zijn gebaseerd op de bij pedagogisch medewerkers afgenomen vragenlijsten en de groepsobservaties.

4.1 Resultaten vragenlijst pedagogisch medewerkers

Groepssamenstelling

Hoewel uit de vraagverkenning naar voren kwam dat hier geen effecten van de maatregel op werden verwacht, hebben we toch gekeken in hoeverre er in de onderzochte periode veranderingen optreden in de groepssamenstelling, bijvoorbeeld of er binnen deze groepen een betere balans ontstaat tussen het aandeel kinderen met en zonder een doelgroepindicatie. Hiervoor is gekeken naar het aandeel vve-doelgroepkinderen en het aandeel kinderen dat weinig tot geen Nederlands spreekt, per conditie (stabiel versus niet-stabiel) en per meting. Ook is gekeken naar de samenstelling voor wat betreft de leeftijd van de kinderen en eventuele veranderingen daarin tussen de begin- en eindmeting. De gegevens staan in de Tabellen 2, 3 en 4, Bijlage 2.

In de eerste plaats zien we veranderingen in het aantal vve-doelgroepkinderen op de groep. Aan de stabiele groepen nemen op de eindmeting meer vve-doelgroepkinderen deel dan op de beginmeting. In de niet stabiele groepen zijn er juist relatief meer vve-doelgroepkinderen op de beginmeting dan op de eindmeting. Het verschil tussen de begin- en eindmeting voor beide groepen is echter niet significant. Voor het aandeel kinderen op de groep dat weinig tot geen Nederlands spreekt zien we zowel voor de stabiele als voor de niet stabiele groep een hoger aandeel op de eindmeting dan op de beginmeting. Het verschil tussen de begin- en eindmeting is echter niet significant voor de groepen. Wat betreft de leeftijd van de kinderen in de groepen zien we nauwelijks veranderingen.

Het werkgedrag van de pedagogisch medewerkers

De onderstaande Tabellen 4.1 en 4.2 geven een overzicht van de gemiddelde scores van de twee condities op de begin- en de eindmeting. Uit de tabellen blijkt dat de pedagogisch medewerkers zowel bij de begin- als bij de eindmeting hoog scoren op emotionele ondersteuning en het aanbod aan taalactiviteiten (>5 op een 7 puntsschaal) en op vertrouwen in eigen vaardigheden (>4 op een 5 puntsschaal). Zowel bij de begin- als bij de eindmeting scoren zij een stuk lager op spelverrijking en aanbod wetenschap en techniek (score tussen 3 en 4).

Tabel 4.1 Gemiddelde gerapporteerde kwaliteit per conditie op de beginmeting

	Stabiel			Niet stabiel		
	N	Gemiddelde	s.d.	N	Gemiddelde	s.d.
Spelverrijking	9	3,90	0,70	13	3,93	0,57
Doen alsof spel	9	5,32	0,93	12	4,69	0,97
Emotionele ondersteuning	9	6,50	0,63	12	6,13	0,71
Aanbod taalactiviteiten	9	5,56	0,96	11	5,51	0,51
Aanbod wetenschap en techniek	8	3,34	0,80	11	2,95	0,57
Vertrouwen in eigen vaardigheden	9	4,36	0,50	11	4,23	0,50
Omgaan met diversiteit	9	3,96	1,07	12	3,31	1,27
Tevredenheid met het werk	9	4,07	0,41	11	3,82	0,58

Noot. Schaal Continue professionele ontwikkeling niet betrouwbaar in voormeting (Cronbach's alpha: 0,514)

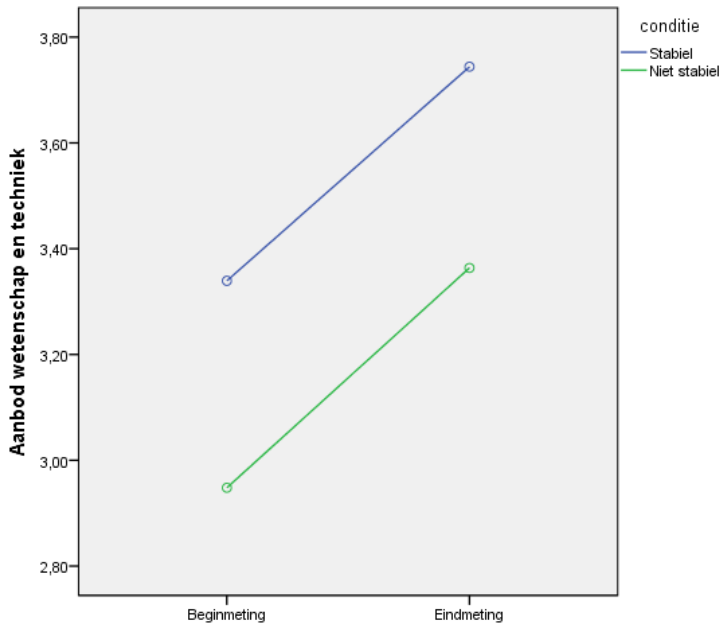
Tabel 4.2 Gemiddelde gerapporteerde kwaliteit per conditie op de eindmeting

	Stabiel			Niet stabiel		
	N	Gemiddelde	s.d.	N	Gemiddelde	s.d.
Spelverrijking	9	3,93	0,71	13	3,45	0,58
Doen alsof spel	9	5,22	1,14	13	4,57	1,01
Emotionele ondersteuning	9	6,52	0,50	13	6,05	0,59
Aanbod taalactiviteiten	9	5,84	0,92	13	5,89	0,65
Aanbod wetenschap en techniek	9	3,85	0,99	13	3,25	0,67
Vertrouwen in eigen vaardigheden	9	4,35	0,47	13	4,06	0,41
Omgaan met diversiteit	9	4,24	0,62	13	3,37	1,16
Tevredenheid met het werk	9	3,75	0,83	13	3,61	0,44
Continue professionele ontwikkeling	9	3,38	1,69	13	2,99	0,68

Effecten van de maatregel (vragenlijst)

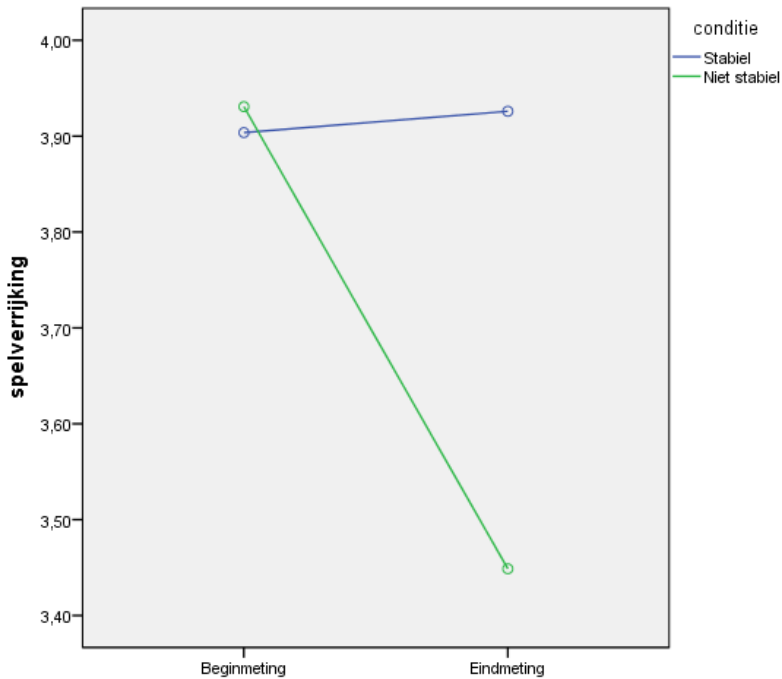
Het verschil tussen de gemiddelde scores op de begin- en eindmeting is onderzocht met een variantieanalyse voor herhaalde metingen⁹. Uit de analyse blijkt dat alleen voor het aanbod aan wetenschap en techniek sprake is van een significante verandering tussen begin- en eindmeting over de twee groepen heen. Bij de eindmeting is er in beide condities gemiddeld meer aanbod gericht op wetenschap en techniek. Er is echter geen significant verschil tussen de twee groepen in *voortgang* in aanbod wetenschap en techniek. Figuur 4. 1 geeft de voortgang in het aanbod van wetenschap en techniek weer.

⁹ Een variantieanalyse voor herhaalde metingen geeft zicht op de voortgang tussen meting 1 en meting 2 (effect van tijd) en het verschil in voortgang tussen groepen (effect van tijd*groep).

Figuur 4.1 Vooruitgang in aanbod wetenschap en techniek per conditie en meting

Voor spelverrijking is er geen sprake van een significante verandering tussen begin- en eindmeting over de twee groepen heen, maar is er wel sprake van een significant verschil *tussen* de twee condities in vooruitgang. Dit betekent dat de groepen verschillen in hun vooruitgang wat betreft spelverrijking tussen begin- en eindmeting. Figuur 4.2 geeft de gemiddelde scores voor spelverrijking weer voor de twee condities op de begin- en eindmeting. Op de niet stabiele groepen daalt de score op spelverrijking, terwijl de score voor de stabiele groepen gemiddelde nauwelijks veranderd tussen de begin- en eindmeting.

Figuur 4.2 De gemiddelde scores op spelverrijking voor de twee groepen op de begin- en eindmeting

Voor de overige uitkomstmaten (doen-alsof spel, emotionele ondersteuning, taalactiviteiten, vertrouwen in vaardigheden, omgaan met diversiteit en tevredenheid met het werk) is er geen sprake van een significante verandering tussen begin- en eindmeting over de twee groepen heen. Ook vonden we geen significante verschillen tussen de twee groepen in vooruitgang op deze uitkomstvariabelen. Dit betekent dat de groepen niet verschillen in hun vooruitgang tussen begin- en eindmeting.

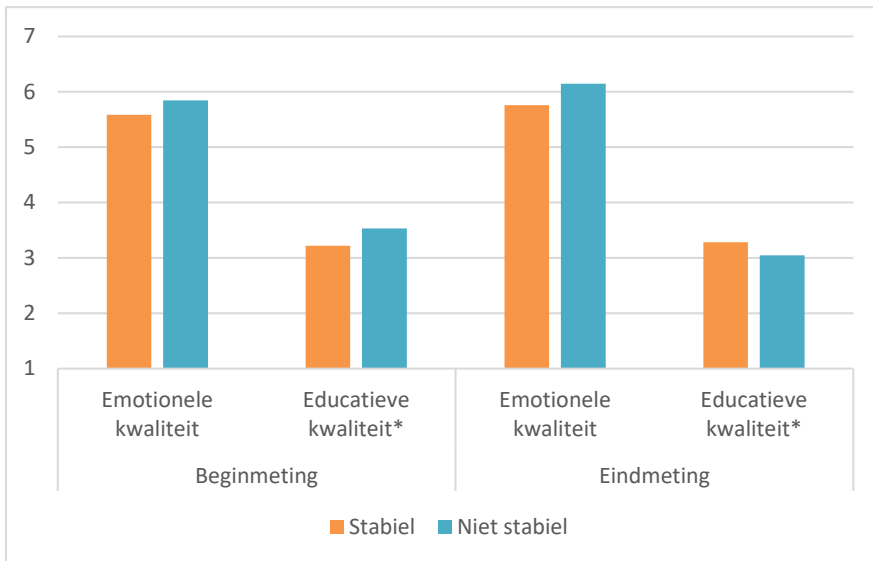
Conclusie

Er is geen verandering in groepssamenstelling tussen de begin- en eindmeting. Wel is er sprake van verschillen tussen de stabiele en niet stabiele groepen op de gerapporteerde kwaliteit, wat betreft spelverrijking. Op de niet stabiele groepen daalt de score op spelverrijking, terwijl de score voor de stabiele groepen gemiddelde nauwelijks veranderd tussen de begin- en eindmeting. Voor de overige uitkomstmaten van gerapporteerde kwaliteit vinden we echter geen verschillen in ontwikkeling tussen stabiele en niet stabiele groepen.

4.2 Resultaten groepsobservaties

Ook als het gaat om de groepsobservaties toetsen we de aanname dat de pm'ers in de stabiele conditie na het eerste interventiejaar hogere kwaliteitsscores laten zien dan de pm'ers in de niet-stabiele conditie. Voor de analyses waren gegevens beschikbaar van 17 peutergroepen, zeven stabiele en tien niet-stabiele, verspreid over 14 kinderopvanglocaties.

Figuur 4.3 toont de gemiddelde scores van de twee condities op de begin- en eindmeting. De uitkomsten staan in Bijlage 2, Tabel 5 en 6. De scores op de CLASS lopen van 1 tot 7, waarbij de scores 1 en 2 aangeven dat kwaliteit van de processen in de groep op desbetreffende dimensie laag is, scores tussen 3 en 5 een middenniveau van kwaliteit aangeven, en de scores 6 en 7 op hoge kwaliteit wijzen.

Figuur 4.1 Gemiddelde scores voor de twee condities op de begin- en eindmeting (CLASS Toddler)

Zowel de stabiele als de niet stabiele groep scoren gemiddeld goed op de emotionele kwaliteit (goede sfeer creëren, sensitief reageren, onderlinge relaties bevorderen, gedragsregulering). Dit beeld zien we zowel bij de begin- als bij de eindmeting. Mindere resultaten zien we vooral bij de aspecten die horen bij de educatieve ondersteuning: het faciliteren van en bieden van ondersteuning bij het leren en ontwikkelen en het geven van feedback. Deze uitkomst (kwaliteit op emotioneel vlak goed en op educatief vlak matig-voldoende) wordt overigens vaker gevonden en is een bekend beeld (Leseman & Veen, 2016; Slot e.a., 2019).

Effecten van de maatregel (groepsobservaties)

Het verschil in de gemiddelde kwaliteit is ook hier onderzocht met een variantieanalyse voor herhaalde metingen. Uit de analyse blijkt dat de emotionele en de educatieve kwaliteit niet significant verschilt tussen de begin- en eindmeting over de twee groepen

heen. Ook vonden we geen significante verschillen tussen de twee groepen in vooruitgang in emotionele en educatieve kwaliteit. Dit betekent dat de groepen niet verschillen in hun vooruitgang tussen de begin- en eindmeting in emotionele en de educatieve kwaliteit.

Conclusie

Voor de geobserveerde kwaliteit vinden we geen verschillen tussen stabiele en niet stabiele groepen in de ontwikkeling.

5 Gevolgen van de maatregel 15 uur vve

5.1 Inleiding

Dit deel van het onderzoek is gericht op het in kaart brengen van de gevolgen van de maatregel. In de eerste plaats zijn we bij de gemeente nagegaan of de gemeente gegevens verzamelt waarmee de gevolgen van de 15-uurs maatregel in beeld zou kunnen worden gebracht, bijvoorbeeld gevolgen voor de samenstelling van de groepen op in de kinderopvanginstellingen. Gegevens om de gevolgen van de maatregel te kunnen volgen blijken echter niet zonder meer voorhanden. In de eerste plaats heeft de gemeente alleen cijfermatige gegevens over deelname aan erkende voorscholen. Van kinderopvanginstellingen die geen voorschool zijn beschikt de gemeente niet over deelnamegegevens. Verder wordt alleen de deelname geregistreerd van kinderen die een voorschoolverwijzing kregen, maar van kinderen die al deelnemen voor wie alsnog een indicatie wordt aangevraagd, wordt dit niet geregistreerd. Wel heeft de gemeente Onderzoek, Informatie en Statistiek (OIS) gevraagd het bereik in kaart te brengen, met het oog op het meten van de gevolgen van de wet Harmonisatie. De uitkomsten hiervan bespreken we in de volgende paragraaf (5.2).

Verder hebben we in een beknopte dieptestudie kwalitatieve gegevens verzameld over gevolgen van de maatregel. Hiertoe werd pedagogisch medewerkers en leidinggevenden van deelnemende

locaties gevraagd naar hun ervaringen met de maatregel 15 uur vve. De resultaten staan in paragraaf 5.3.

5.2 Kwantitatieve resultaten

In opdracht van de gemeente keek OIS naar de invloed van de harmonisatiewet heeft op de deelname van Amsterdamse peuters. Gebleken is dat deelname aan de voorschool onder kinderen met een (taal)achterstand is gedaald van 72% in 2017 naar 63% in 2018. Deze kinderen gaan vaker naar een opvang zonder voorschoolprogramma of helemaal niet naar een opvang. De daling is het sterkst onder 2,5 tot 4 jarigen (van 88% naar 75%). Het bereik onder peuters van 2 tot 2,5 jaar is juist toegenomen (van 16% naar 24%) door de leeftijdsverlaging van 2,5 naar 2 jaar voor toegang tot de voorschool. Onder kinderen zonder indicatie is de deelname aan de voorschool en kinderdagopvang vrijwel gelijk gebleven (De Jong, Kuyvenhoven & Van Spijker, 2019). Geconcludeerd wordt dat de meeste doelgroepkinderen van ouders met een laag inkomen op de voorschool zijn gebleven. De uitval van kinderen uit deze groep is procentueel klein (ook al is het de grootste groep)¹⁰ (De Jong, Kuyvenhoven & Van Spijker, 2019). Wat het aandeel van de 15-uursmaatregel is op de deelname, of op de instroom in de instellingen, is niet onderzocht.

5.3 Resultaten uit de interviews

De interviews waren bedoeld om informatie te krijgen over hoe de maatregel vorm krijgt op de eigen locaties, zowel organisatorisch als inhoudelijk; wat de maatregel teweeg brengt, op het niveau van de kinderen en de ouders; wat het vraagt van de pm'ers; wat de

¹⁰ Zij betalen net als alle ouders een ouderbijdrage, maar komen in aanmerking voor een indirecte compensatie: de Scholierenvergoeding Voorschool.

bedoelde en onbedoelde neveneffecten zijn. Het gaat om een beperkt aantal interviews, maar de ervaringen van deze pm'ers en leidinggevendenden geven een goed inkijkje in de werking van de maatregel op de werkvloer. De interviews werden uitgevoerd tussen de begin- en de eindmeting, in het voorjaar van 2019. We bespreken de informatie uit de interviews van de pm'ers en de leidinggevendenden geïntegreerd. Wanneer relevant geven we aan of de uitspraak afkomstig was van een pm'er of een leidinggevende.

Doel en uitwerking van de maatregel

Volgens alle betrokkenen is de maatregel vooral ingezet om het aantal uren vve voor doelgroepkinderen uit te breiden van 12 naar 15 uur. De urenuitbreiding biedt meer ruimte in het programma en meer leer- en ontwikkeltijd voor de kinderen. Binnen de kinderopvangorganisaties is veel discussie geweest over de verdeling van de 15 uur. Sommige organisaties hechten aan vaste dagdeelcombinaties, vaste groepen, waarop steeds dezelfde kinderen komen. Daarom is bij Impuls voor het merendeel van de groepen gekozen voor vaste dagdeelcombinaties van 3 x 5 uur en 27 groepen van 4 dagdelen van 3,75 uur (vergelijkbaar met het oude voorschoolmodel) en verplichte afname van 15 uur. Ook bij Swazoom is een aantal vast groepen gevormd van 3 x 5 uur. De overige kinderopvanginstellingen hebben geen vaste groepen gevormd. Een belangrijk motief is de keuzevrijheid van de ouders. Het is zelfs mogelijk om minder dan 15 uur af te nemen al wordt er vooral op ouders van kinderen met een doelgroepindicatie druk uitgeoefend om 15 uur af te nemen.

Feitelijk is het model met vaste dagdeelcombinaties en verplichte afname van 15 uur de enige mogelijkheid om stabiele groepen te realiseren. Om dit nog verder te versterken zorgen sommige organisaties ook bij de roostering voor vastigheid: 'We hebben nu een rooster met veel vaste mensen, die zorgen ook voor de stabiliteit. Er zijn vaste pm'ers op groep A en groep B, daardoor kun je de mentorkinderen goed verdelen, is er voldoende aandacht

voor de zorgkinderen, et cetera. Daar kun je op inspelen. In stabielere groepen kun je beter de zorgkinderen volgen. Ons contact met de beide scholen is heel goed, de ib' er van beide scholen komt regelmatig binnenlopen en kent de groepen, dat is dus ook een vast gezicht voor de kinderen. Dit draagt ook bij aan de doorgaande lijn'.

Bij de kinderopvangorganisaties die van oudsher vooral kinderopvang boden en geen voorschool, bieden sommigen vve binnen het reguliere programma. Eén organisatie heeft een aparte vve-groep gevormd, om de doelgroepkinderen een speciaal programma te geven en de reguliere kinderopvanggroepen te ontlasten.

Volgens de meesten bracht de invoering van de maatregel vooral organisatorisch werk met zich mee. Dat betrof niet alleen de maatregel 15 uur, maar ook de wijzigingen in de betalingsregeling als gevolg van de harmonisatie.

Voor de meeste kinderopvangorganisaties betrof het vooral een verandering ten opzichte van de peuterschool, waar een gecombineerd model van kinderopvang en peutergroep werd gehanteerd. Dat model gaf te veel wisselingen binnen de groep; de helft van de groep wisselde midden op de dag¹¹: 'Nu zijn we terug bij het model van de voorschool, dat werkt beter'.

Doelgroep

De maatregel heeft nergens geleid tot meer heterogeen samengestelde peutergroepen. Groepen die al veel vve-indicatiekinderen hadden, zien geen toename van niet-indicatiekinderen.

Het wijkgebonden karakter van de voorschoolgroepen draagt niet bij aan menging, maar ook de het feit dat werkende ouders (die nu kinderopvangtoeslag moeten betalen in plaats van een gratis plek op de voorschool) niet meer voor de voorschool kiezen, speelt een

¹¹ Zie voor een beschrijving van de peuterschool: Veen, A., Daalen, M. van, Heurter, H., Bollen (2016).

rol. Reguliere kinderopvang is voor deze ouders nu aantrekkelijker dan een vve-peutergroep met beperktere opvanguren: ‘Hoger opgeleide ouders komen hier niet, die kiezen liever niet voor een voorschool, maar voor kinderopvang’¹².

De invoering van de kinderopvangtoeslag heeft daarbij ook nog terugloop van doelgroepkinderen veroorzaakt. Ouders werden afgeschrikt door de kosten en de administratieve last van het invullen van toeslagformulieren.

Wel is de groep heterogener geworden sinds de verlaging van de leeftijdsgrens met ingang van 2019, van tweeënhalf naar twee jaar.

Leertijd, ontwikkeltijd

Op voorhand veronderstelden we dat bepaalde modellen (bijvoorbeeld het 3x5 uursmodel) de uitvoering van vve (cq. het dagritme van een vve-programma) bemoeilijken, omdat ook tijd voor eten en slapen moet worden ingeruimd. Aan de andere kant zou urenuitbreiding meer mogelijkheden kunnen bieden tot ‘uitgebreid spel’ en activiteiten die (veel) tijd vergen, zoals educatieve uitstapjes. Urenuitbreiding heeft op het niveau van de organisaties geleid tot aanpassingen in het dagprogramma. De meeste geïnterviewden zijn positief over de uitbreiding: ‘Wat je ziet is dat er meer rust is in het dagprogramma, er kan meer naar de behoeften van de kinderen worden gekeken. Er is letterlijk meer tijd en ruimte. Het vijfursaanbod maakt het beter mogelijk om in te zoomen op het individuele kind en werken in kleine groepjes’ en: ‘Er is meer tijd op een dag, de dagdelen zijn langer’; ‘We kunnen de activiteiten beter verdelen over de dag en kinderen hebben meer tijd om te spelen.’ Een pm’er merkt op: ‘Dat kinderen meer tijd hebben om de te spelen is vooral fijn voor kinderen die thuis weinig hebben om mee te spelen’. Enkelen merken op dat de extra leertijd vooral effectief is in de ochtenduren. Op de

¹² In eerdere jaren waren voorschoolgroepen wel aantrekkelijk voor werkende ouders omdat ze op een voorschool gebruik konden maken van twee gratis dagdelen.

middagdagdelen 'redt een deel van de kinderen het niet zonder middagslaapje'. 'Er is veel meer verzorging bij gekomen. Vroeger was het meer vve. De dagdelen zijn langer, dus er is nu eten bij gekomen, binnen het programma. En sommige kinderen moeten slapen, dat is ook nieuw.' Dus: 'We hebben nu ook matjes en slaapzakken op de groep, dat hadden we voorheen niet. Dat is voor de kinderen die het echt niet volhouden.'

Aanpassingen in het programma waren niet alleen noodzakelijk als gevolg van de urenuitbreiding. Ook het feit dat sinds januari 2019 rekening gehouden moet worden met tweejarigen vraagt om aanpassingen; 'Jongere kinderen vragen om een andere aanpak, ze vragen gewoon ook meer verzorgingstijd. Daar moeten we ons programma op aanpassen.¹³ Daar zijn we nu hard mee bezig. Kinderen van twee of tweeënhalf, dat scheelt. Die zitten nog in een andere fase. Die moeten nog slapen ed. Maar het verschilt, het ene kind kan het aan, het andere moeilijk. Het is zoeken. Je kunt van een tweejarige niet vragen om in de kring te zitten. Die lopen rond, daar moet je als pm' er op inspelen. Je betreft ze er wel bij, maar je kunt er toch minder uit halen. Kennismaken met materialen is dan het doel. Met oudere kinderen heb je toch weer andere doelen.'

Stabiliteit

De urenuitbreiding heeft wel en niet geleid tot stabielere groepen. In vergelijking met de periode van de peuterschool is er over het algemeen meer stabiliteit. Maar in vergelijking met de voorschool, de periode daarvoor, is er op de meeste plaatsen minder stabiliteit, behalve daar waar de nieuwe groepen gecombineerd worden met vaste dagdeelafname en een verplicht aantal uren.

De organisaties die meer vrijheid bieden zien minder continuïteit doordat kinderen geen vaste dagdeelcombinaties meer komen: 'Vergeleken met vroeger in de voorschool, toen de groepen

¹³ Overigens is de verlaging van de instroomleeftijd in een gemeentelijke pilot uitgeprobeerd. Eén van de aan dit onderzoek deelnemende locaties was hierbij betrokken.

stabielere waren, kun je nu minder makkelijk voortborduren op wat er bijvoorbeeld gisteren is aangeboden. Daarom kiezen we er nu voor om een activiteit vaker aan te bieden.' Dit hoeft overigens volgens sommigen geen nadeel te zijn: 'Vaker aanbieden is goed voor kinderen die herhaling nodig hebben en bovendien houd je zo ook rekening met nieuwe kinderen. En kinderen waarvoor het dan toch nog te weinig is, met die kinderen herhalen we de nieuwe woorden een dergelijk dan tijdens het vrij spelen. Dus we compenseren wel voor wat er in de grote groep niet goed aangeboden kan worden. Maar in principe doen we een activiteit vaker achter elkaar, zodat iedereen aan bod komt. Je ziet ook dat kinderen die vaak herhaling meemaken het meenemen in hun spel, dan beklijft het echt.'

Leren van elkaar

De geïnterviewden zijn zonder uitzondering van mening dat het voor zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen belangrijk is om in heterogeen samengestelde groepen bij elkaar te zitten. Maar aangezien de maatregel nog niet merkbaar leidt tot grotere heterogeniteit is men niet meer of planmatiger gaan sturen op het leren van elkaar. Voorbeelden op dit punt komen er vooral op neer dat kinderen in heterogene groepjes bij elkaar gezet, bijvoorbeeld de (Nederlands) taalvaardige en de minder taalvaardige kinderen of kinderen van verschillende leeftijden. Een toevallige omstandigheid kan wel bevorderen dat kinderen van verschillende achtergronden elkaar meer tegenkomen. Een voorbeeld is een voorschool die verplaatst werd naar een locatie waar ook kinderopvanggroepen zijn. Hier ontstond een kans om doelgroep- en niet doelgroepkinderen samen buiten te laten spelen.

Is er op veel plaatsen (nog) geen sprake van heterogeniteit van doelgroep- en niet-doelgroepkinderen er is uiteraard wel sprake van diversiteit als het gaat om de migratieachtergronden van de kinderen. Hier wordt wel rekening mee gehouden, bijvoorbeeld

doordat men in sommige organisaties met naar migratieachtergrond heterogeen samengesteld teams werkt. Een pm'er verwoordt het zo: 'We hebben zelf als personeel ook veel verschillende achtergronden, we zijn een etnisch divers team, dus we kunnen heel goed inspelen op verschillen. Op dit moment veel Turkse ouders, dat heeft ook met mijn Turkse collega te maken, zij spreekt Turks en met name voor het begin is dat hele fijn. Stel een kind praat thuis Turks, die krijgt het op peutergroep moeilijk. Dan is het fijn als er een Turkse pm'er is die het verstaat, dat is ook voor ouders geruststellend. Langzaam bouwen we op naar het Nederlands. Dat vinden ouders prettig. Een ander aspect is dat mijn Turkse collega ook kan beoordelen hoe ver een kind is met de Turkse taal; hoe goed het al spreekt. Als de moedertaal goed is, gaat het leren van het Nederlands snel. Daar kun je dan ook op inspelen met je aanbod in het Nederlands en uiteraard kun je dan beoordelen of de taalontwikkeling goed verloopt (in de eigen taal) of dat een kind bijvoorbeeld een taalontwikkelingsstoornis heeft. Er zitten dus heel veel voordelen aan meerdere talen in een team. We doen ook aan een soort pre-teaching: eerst uitleggen in de eigen taal en dan in het Nederlands. Dan begrijpen ze het beter.'

Ouders

Ouders reageren verschillend op de nieuwe situatie. De nieuwe modellen vallen niet bij alle ouders goed. Er zijn vooral praktische bezwaren. Een voorbeeld is als de middagroepen niet (meer) samenvallen met de schooltijden, waardoor de ouders soms twee keer op een middag kinderen moeten halen. Voor sommige ouders is bijvoorbeeld twee hele dagen prettiger dan vier halve. Dat maakt dat sommige ouders, nu ze toch voor opvang moeten betalen uitwijken naar een kinderdagverblijf. Overigens horen pm'ers dat

ouders het dan wel belangrijk vinden dat er op het kinderdagverblijf ook met vve wordt gewerkt¹⁴. Vooral op de nieuwe betalingsregeling reageerden ouders negatief. ‘Veel kinderen verlieten vve.’ In de waarneming van de pm’ers zijn ‘De kinderen die we verloren hebben juist de kinderen die het het hardst nodig hebben.’ Overigens blijkt uit verschillende interviews dat het ging om een tijdelijke dip, daarna ‘is het wel weer aangetrokken.’ Volgens sommigen heeft een deel van de kinderen hierdoor de voorschool gemist. Sommigen hebben hierover zorgelijke reacties gekregen vanuit de basisscholen. Ouders zijn kritischer geworden op het aanbod, nu ze ervoor betalen. Voor die tijd, op de gratis voorschool, waren ze meer bereid om mee te doen: ‘ze voelden een zekere verantwoordelijkheid om er wat voor te doen’. Bovendien verwachten ze nu een alternatieve regeling als er bijvoorbeeld een studiedag is: ‘Ik betaal toch voor opvang.’

Scholing

Met het oog op uitbreiding van vve zijn er vanuit de gemeente startsubsidies beschikbaar voor kinderopvang organisaties waar professionals nascholing nodig hebben om tot het Amsterdamse niveau voor startbekwaamheid in de vve te komen. Volgens de geïnterviewden is vanuit de gemeente geen scholing beschikbaar gesteld speciaal gericht op de urenitbreiding, bijvoorbeeld professionalisering in het werken in gemengde groepen. In verschillende gevallen bieden de kinderopvangorganisaties zelf hulp aan bij het omvormen van het programma. Daar hebben pm’ers scholing of coaching gekregen om het programma op het 15-uursaanbod af te stemmen. Op een aantal plaatsen zijn coaches en hbo’ers op de groep zich gaan richten op professionalisering van het pedagogisch handelen, bijvoorbeeld met als doel een

¹⁴ Dat ouders, ook ouders met kinderen zonder vve-indicatie, positief zijn over het gebruik van een vve-programma bleek ook uit het onderzoek naar de peuterschool (Veen, Van Daalen & Heurter, 2015).

grotere kindgerichtheid, of beter kunnen inspelen op verschillende leeftijdsgroepen. De volgende twee citaten illustreren hoe men hiermee aan de slag is gegaan: 'We hebben bijvoorbeeld training spelend leren gehad, binnen Uk & Puk. We merken bijvoorbeeld als je een groepje iets prikkelends aanbiedt dan komen er al snel andere bij en wil iedereen meedoen. De kinderen hebben dus meer de tijd om te spelen.' En: 'Samen nadenken, coaches erbij betrekken, samen met het team kijken wat je kunt doen. Samen met de hbo'er daar een plan voor maken. Het vve-programma, Kaleidoscoop volstaat in principe prima, maar de pm'er zijn wel zoekende hoe ze een goed programma kunnen samenstellen, rekening houdend met de leeftijdsverschillen'.

Belemmerende en bevorderende factoren

De meeste geïnterviewden vinden het moeilijk om belemmerende of bevorderende factoren van de urenuitbreiding te noemen. Belemmerend was vooral dat er verschillende maatregelen tegelijkertijd op de kinderopvangorganisaties afkwamen. Voor op het netvlies staat vooral de invoering van de kinderopvangtoeslag, die veel extra werk met zich meebracht en zorgde voor veel teleurgestelde en boze ouders. Een bevorderende factor of omstandigheid is dat de gemeente voorziet in subsidies voor scholing en training, die bijvoorbeeld gebruikt kon worden voor aanpassingen in het vve-programma. Verder heeft de gemeente na de invoering van de betalingsregeling veel publiciteit aan de voorschool gegeven. Samen met de open dagen die de locaties zelf zijn gaan organiseren heeft dit na een aanvankelijke dip na invoering van de toeslagregeling, in de waarneming van betrokkenen toch weer gezorgd voor toestroom naar de voorschool.

Opbrengsten van de maatregel

Het samenvallen van verschillende maatregelen tegelijkertijd maakt het lastig om mogelijke opbrengsten van de urenuitbreiding te onderscheiden van die van andere maatregelen. Als belangrijkste opbrengst van de urenuitbreiding wordt genoemd 'dat we de aanpak anders zijn gaan organiseren en dat we meer tijd hebben voor de kinderen'. 'Meer uren voorschoolse educatie zorgt hopelijk voor een betere voorbereiding op school'.

Conclusie

De gevolgen van de urenuitbreiding als zodanig zijn niet kwantitatief in beeld gebracht. Daardoor is niets bekend over de deelname-intensiteit door doelgroeppeuters: gaan zij bijvoorbeeld 15 uur, ook in instellingen die geen afname-verplichting hanteerden? Ook de vraag of de 15-uurs maatregel geleid heeft tot meer menging is op grond van gemeentelijke cijfers niet te beantwoorden. Wel is de deelname door doelgroepkinderen aan voor- en voerschoolse educatie door de gemeente cijfermatig in beeld gebracht in de betreffende periode. Hieruit blijkt dat er weliswaar is van uitstroom van voerschoolpeuters uit de vve, maar die is vooral veroorzaakt door het feit dat de voerschool als gevolg van de harmonisatie niet meer gratis is. Bovendien lijkt de uitval het kleinst onder de laagste inkomensgroepen, waar de meeste indicatiekinderen in vallen.

Betrokkenen beoordelen de urenuitbreiding als positief, in de eerste plaats voor de kinderen. Uitbreiding van uren betekent: meer leertijd of ontwikkeltijd.

Ook indirect werkt de uitbreiding volgens betrokkenen positief voor de kinderen. Er is een andere invulling van het dagprogramma mogelijk, met meer tijd voor individuele aandacht en werken in kleine groepjes. Meer tijd op de opvang betekent ook dat er meer mogelijkheden zijn om kinderen in aanraking te brengen met activiteiten en materialen waar ze thuis niet mee in aanraking komen.

Omdat de maatregel niet geleid heeft tot een meer heterogene instroom van doelgroep- en niet doelgroepkinderen is de gelegenheid om kinderen met verschillende achtergronden van elkaar te laten leren (cognitief en sociaal) niet toegenomen. Afgaand op de interviews is eventuele scholing en professionalisering ook niet gericht geweest op het werken in gemengde settings.

Factoren in de context hebben de uitvoering van de maatregel beïnvloed. Belangrijk is de verlaging van de instroomleeftijd van tweeënhalf naar twee jaar, die vooral consequenties had voor de pedagogische aanpak op de groepen. Zowel de urenuitbreiding als de leeftijdsverlaging vroegen om aanpassingen in het vve-programma: afhankelijk van het gekozen model is er meer tijd ingeruimd voor spelen, het werken in kleine groepjes, eten en slapen.

Een andere contextfactor is de uitval van kinderen als gevolg van de harmonisatie. Zowel op het niveau van de pm'ers als op het niveau van de kinderopvangorganisaties heeft men veel moeite moeten doen om, in de eerste plaats natuurlijk indicatiekinderen, maar ook niet indicatiekinderen binnen te houden.

Een bevorderende factor in de context zijn de voorzieningen voor scholing en professionalisering die de gemeente biedt.

6 Conclusie

6.1 Inleiding

In dit rapport staat de maatregel '15 uur voorschoolse educatie' in Amsterdam centraal. Kern van deze maatregel is het met ingang van 2018 aanbieden van 15 uur voorschoolse educatie per week aan alle peuters, ongeacht het hebben van een vve-doelgroepindicatie. Het wettelijk kader van de maatregel 15 uur vve is de wet Harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzaalwerk, die per 1 januari 2018 in werking ging. Het aanbod van 15 uur betekent in vergelijking met de vve peuterspeelzalen een uitbreiding voor zowel peuters met een doelgroepindicatie (van 12 naar 15 uur) als peuters zonder indicatie (van 6 naar 15 uur). Een belangrijk verschil met de periode daarvoor is, dat het voorschoolse aanbod nu niet meer gratis is, omdat ouders na de invoering van de wet Harmonisatie een inkomensafhankelijke bijdrage voor kinderopvang betalen. Verder zijn peuterspeelzalen omgevormd tot kinderdagverblijven, met of zonder voorschoolse educatie. De maatregel 15 uur vve maakt het mogelijk dat alle kinderen (zowel doelgroep als niet doelgroep) 15 uur per week, verdeeld over minimaal drie dagen, aan een voorschoolse voorziening deel kunnen nemen. De maatregel liep vooruit op de wettelijke verplichting van gemeenten om per 1 januari 2020 het aantal uren voorschoolse educatie aan doelgroepeuters tussen tweeënhalve en vier jaar uit te breiden naar 16 uur (in plaats van, zoals voorheen, het verplichte minimum van 10 uur wekelijks).

Bij dit onderzoek zijn vijf kinderopvangorganisaties betrokken: Impuls, Swazoom, Akros, Tinteltuin en Smallsteps. Zij hebben gezamenlijk dit onderzoek naar de maatregel 15 uur aangevraagd. De gemeente nam het initiatief om onderzoek naar de maatregel aan te vragen.

Op voorhand werd verwacht dat de maatregel de volgende ontwikkelingen op gang zou brengen: 1) een toename van stabiele stamgroepen en 2) een grotere heterogeniteit in de peutergroepen, gelet op het opleidingsniveau van de ouders. Dit zou vervolgens positief uitwerken op de kwaliteit van het aanbod. Verder verwachtte men dat zich verschillende opvangmodellen zouden uitkristalliseren, met als meest voorkomende modellen: 3 dagdelen van 5 uur en 4 dagdelen van 3.75 uur.

Het onderzoek werd uitgevoerd van medio 2017 tot medio 2020 en bestond uit twee fasen: een periode van vraagverheldering, uitmondend in een onderzoeksopzet voor de effectmeting (schooljaar 2017/18 en het meten van effecten van de maatregel (schooljaar 2018/19 en schooljaar 2019/20).

De eerste fase van het onderzoek bestond uit een interviewronde met betrokkenen uit de vijf kinderopvangorganisaties. Deze was erop gericht de verwachtingen van de kinderopvangorganisaties en de gemeente over de werking van de maatregel in kaart te brengen.

Uit deze gesprekken bleken de volgende redeneringen aan de maatregel ten grondslag te liggen: (1) meer uren 'blootstelling' (meer leer/ontwikkeltijd) leidt tot betere prestaties/minder achterstand; (2) meer uren leiden tot een betere organisatie en kwaliteit van het aanbod, met uiteindelijk betere prestaties/minder achterstand (indirect effect). De redenering hier is dat hogere mate van stabiliteit een positief effect heeft op routines (dagritme, activiteitsaanbod), pedagogisch- didactisch gedrag van pm'ers, groepsgevoel, gezamenlijkheid en intensieve

sociale relaties bevordert. Een stamgroep met dezelfde kinderen zorgt voor meer tijd per kind en minder werkdruk bij pedagogisch medewerkers. Dit zou leiden tot een beter (passender) aanbod. Samenvattend, meer deelname-uren leidt tot stabielere groepen wat onder andere routine, groepsgevoel, intensievere sociale relaties bevordert.

Hoewel de maatregel daar wel op gericht is, verwachtten de geïnterviewden geen toename van heterogeniteit van doelgroepen niet doelgroepkinderen op de groepen.

Ten aanzien van de kinderen werden effecten verwacht op zowel de sociaal-emotionele ontwikkeling (bijvoorbeeld: stabielere groepen zorgen voor betere onderlinge relaties) als de taal- en cognitieve ontwikkeling (passender aanbod; in stabielere groepen zijn er meer mogelijkheden om kinderen van elkaar te laten leren, sociaal en cognitief). In de onderzoeksopzet hebben we geen effectmeting op de kinderen opgenomen. Het was in dit onderzoek niet mogelijk om zelf rechtsreeks effecten op kinderen te meten. Wel is verkend of het mogelijk was om gegevens over de kinderen te verzamelen via de instellingen, op basis van het observatieinstrument KIJK!, dat in veel kinderopvanginstellingen wordt gebruikt om de ontwikkeling van kinderen te meten en volgen. Dit bleek echter niet mogelijk. Voor resultaten over effectiviteit van urenuitbreiding op kinderen verwijzen we daarom naar het lopende landelijk onderzoek naar de uitbreiding van het urenaanbod (16 uur vve).¹⁵

Onderzoeksopzet

We vergelijken in dit onderzoek de kwaliteit van het aanbod van stabiele groepen met die van vergelijkbare peutergroepen met een minder stabiel karakter, waarbij we uitgaan van een selectie van

¹⁵ <https://www.nro.nl/nieuws/subsidie-toegekend-voor-onderzoek-voor-en-vroegschoolse-educatie>

door de kinderopvangorganisaties aangedragen groepen. Het onderzoek is gericht op het beantwoorden van de volgende onderzoeksvraag:

Wat is de kwaliteit van stabiele peutergroepen (vaste dagdeelcombinaties) in vergelijking tot minder stabiele peutergroepen (geen vaste dagdeelcombinaties)?

Effecten van de maatregel worden verwacht op de kwaliteit van het aanbod in de groepen. We onderzoeken effecten op de proceskwaliteit in de groepen. Tevens brengen we via een beknopte dieptestudie in beeld hoe de maatregel uitwerkt in de praktijk.

De kwaliteit van het aanbod en verandering daarbinnen is op twee manieren in kaart gebracht: met behulp van een vragenlijst onder pm'ers en op basis van groepsobservaties in een deel van de peutergroepen. De informatie is verzameld op twee meetmomenten: een beginmeting in het najaar van 2018 en een eindmeting in het najaar van 2019. Verder is een beknopte dieptestudie gehouden, die bestond uit interviews met pedagogisch medewerkers en leidinggevenden uit een vijftal kinderopvanglocaties, gericht op het achterhalen van de gevolgen van de maatregel 15 uur vve voor de praktijk. De gesprekken zijn gevoerd tussen de begin- en eindmeting in, vóór en na de zomer van 2019.

6.2 Resultaten

6.2.1 Vragenlijst en groepsobservaties

Veranderingen in groepssamenstelling

Hoewel de geïnterviewden geen toename van heterogeniteit in de groepen verwachtten, als gevolg van de maatregel, hebben we in de vragenlijst voor pedagogisch medewerkers toch een vraag opgenomen naar het aandeel indicatiekinderen op de groep.

Verwacht zou kunnen worden dat in de stabiele groepen (waar in aanvang meer kinderen met een vve-indicatie zitten) een toename zou zijn waar te nemen van het aandeel niet-indicatiekinderen. Die toename zien we niet. In tegendeel, in de stabiele groepen zijn er op de eindmeting meer vve-doelgroepkinderen dan op de beginmeting. In de niet stabiele groepen zijn er op de eindmeting minder doelgroepkinderen dan op de beginmeting. Op deze manier gemeten worden beide groepen in periode waarin de maatregel zijn beslag moet krijgen dus niet heterogener naar doelgroepindicatie. Wel is in beide groepen op de eindmeting een hoger aandeel kinderen dat geen Nederlands spreekt dan op de beginmeting. De verschillen zijn echter nergens significant.

Verandering in gerapporteerde kwaliteit

Met behulp van een vragenlijst is onderzocht in hoeverre er sprake is van vooruitgang en verschil in vooruitgang tussen de condities op aspecten van het pedagogisch handelen, zoals spelverrijking, doen-alsof spel, bevorderen van zelfregulatie, emotionele ondersteuning, aanbod aan taalactiviteiten, aanbod aan wetenschap en techniek en vertrouwen in eigen vaardigheden. Uit de analyse komt alleen een verschil naar voren tussen de stabiele en niet stabiele groepen op spelverrijking. Op de niet stabiele groepen daalt de score op spelverrijking, terwijl de score voor de stabiele groepen gemiddelde nauwelijks veranderd tussen de begin- en eindmeting. Voor de overige uitkomstmaten van gerapporteerde kwaliteit vinden we geen verschillen in ontwikkeling tussen stabiele en niet stabiele groepen.

Verandering in geobserveerde kwaliteit

Als het gaat om de pedagogisch-didactische aanpak in de peutergroepen blijken er op het observatieinstrument CLASS geen verschillen te zijn tussen de twee condities in emotionele kwaliteit. Dit betekent dat de groepen niet verschillen in hun vooruitgang tussen begin- en eindmeting in geboden emotionele

ondersteuning (de sfeer in de groep, onderlinge relaties, sensitiviteit en responsiviteit van de pm'er, inbreng en initiatief van kinderen honoreren, gedragsregulering en groepsmanagement). Ook voor educatieve kwaliteit vonden we geen verandering tussen de begin- en eindmeting over de twee condities heen. Educatieve kwaliteit heeft betrekking op het ondersteunen van het leren, geven van feedback, stimuleren van taalontwikkeling.

Voor de geobserveerde kwaliteit vinden we geen verschillen tussen stabiele en niet stabiele groepen in de ontwikkeling.

Samenvattend was de verwachting dat stabiele groepen zich beter zouden ontwikkelen op aspecten van kwaliteit van het pedagogisch handelen, zoals gemeten met de vragenlijst en op basis van de groepsobservaties. Die ontwikkeling zien we niet.

6.2.2 Gevolgen van de maatregel

Gegevens over deelnameintensiteit en groepssamenstelling

De gemeente is gevraagd of er gegevens worden verzameld waarmee de gevolgen van de 15-uurs maatregel in beeld kan worden gebracht. Te denken valt aan gegevens over de *deelnameintensiteit* (het aantal uren dat daadwerkelijk door doelgroepeuters wordt afgenomen) en gegevens over de *samenstelling* van de groepen. Deze gegevens zijn niet (zonder meer) voorhanden. Wel is de *deelname* door doelgroepkinderen aan voor- en vroegschoolse educatie in de betreffende periode onderzocht. Hier is onderzoek naar gedaan vanwege zorgen om gevolgen van de harmonisatie, die een uitstroom van voorschoolpeuters uit de vve veroorzaakte. In opdracht van de gemeente keek OIS naar de invloed van de harmonisatiewet heeft op de deelname van Amsterdamse peuters. Uit het onderzoek bleek dat de meeste doelgroepkinderen van ouders met een laag inkomen op de voorschool zijn gebleven. Er is sprake van uitval,

maar die is het kleinst onder de laagste inkomensgroepen, waar de meeste indicatiekinderen in vallen.

Gevolgen van de maatregel volgens betrokkenen

In een beknopte dieptestudie is pedagogisch medewerkers en leidinggevendenden van deelnemende locaties gevraagd naar hun ervaringen met de maatregel 15 uur vve. Het interview was bedoeld om informatie te krijgen over: hoe de maatregel vorm krijgt op de eigen locaties, zowel organisatorisch als inhoudelijk; wat de maatregel teweeg brengt, op het niveau van de kinderen en de ouders; wat het vraagt van de pm'ers; wat de bedoelde en onbedoelde neveneffecten zijn.

De geïnterviewden beoordelen de urenuitbreiding als positief, in de eerste plaats voor de kinderen. Uitbreiding van uren betekent meer tijd voor kinderen om zich onder begeleiding te ontwikkelen. Meer tijd op de opvang betekent dat er meer mogelijkheden zijn om kinderen in aanraking te brengen met activiteiten en materialen waar ze thuis niet mee in aanraking komen.

Verder onderschrijven de geïnterviewden wat vooraf al werd verwacht: meer uren maakt een andere invulling van het dagprogramma mogelijk, met meer tijd voor individuele aandacht en werken in kleine groepjes.

Omdat de maatregel niet geleid heeft tot een meer heterogene instroom van doelgroep- en niet doelgroepkinderen is de gelegenheid om deze groepen kinderen van elkaar te laten leren (cognitief en sociaal) niet toegenomen en, afgaand op de interviews, wordt daar ook nauwelijks expliciet op gestuurd.

Factoren in de context hebben de uitvoering van de maatregel beïnvloed. Belangrijk is de verlaging van de instroomleeftijd van tweeënhalf naar twee jaar, die vooral consequenties had voor de pedagogische aanpak op de groepen. Beide veranderingen, zowel de urenuitbreiding als de leeftijdsverlaging, leiden tot aanpassingen in het vve-programma afhankelijk van het gekozen model is er meer tijd ingeruimd voor spelen, het werken in kleine groepjes, eten en slapen.

Een andere contextfactor is de uitval van kinderen als gevolg van de harmonisatie. Zowel op het niveau van de pm'ers als op het niveau van de kinderopvangorganisaties heeft men veel moeite gedaan om uitval van kinderen tegen te gaan, onder meer door oudervoorlichting over de nieuwe maatregelen en het bieden van administratieve ondersteuning van ouders bij het invullen van toeslaaanvragen en dergelijke.

Een bevorderende factor in de context zijn de voorzieningen voor scholing en professionalisering die de gemeente biedt.

6.3 Slotopmerking

In dit onderzoek is nagegaan welke effecten men verwachtte van de invoering van 15 uur voorschoolse educatie voor alle kinderen. De gedachte was dat de maatregel zou leiden tot meer stabiele en meer heterogene groepen, wat vervolgens een positieve uitwerking zou hebben op de kwaliteit van het aanbod. Deze redenering bleek echter niet volledig te worden gedeeld door de uitvoerders; zij verwachtten alleen meer stabiele groepen. Gebleken is vervolgens dat de maatregel in de praktijk, mede als gevolg van het tegelijkertijd inwerkingtreden van de harmonisatiewet, anders uitpakte dan bedoeld: maar weinig kindcentra stelden een afname van (minimaal) 15 uur en vaste dagdelen als eis.

We concluderen dat zich op het niveau van het gedrag (van pedagogisch medewerkers) geen veranderingen voordoen, niet in positieve, maar ook niet in negatieve zin. We zien noch verschillen in kwaliteit van pedagogische aanpak tussen stabiele en niet-stabiele groepen, noch verschil in ontwikkeling tussen beide groepen, als gevolg van de urenuitbreiding. Dat zich geen effecten voordoen op de gebruikte standaardinstrumenten kan te maken hebben met het feit dat de uitwerking van de maatregel vrij werd gelaten, waardoor een variëteit aan aanpakken kon ontstaan.

Daardoor was een onderzoek naar effecten van de kwaliteit ook niet meer zo goed mogelijk. Verder is het de vraag of de standaardinstrumenten die gebruikt zijn om evidentie te meten (zoals CLASS observaties) wel geëigend zijn om effecten van een relatief beperkte ingreep (uitbreiding van 12 naar 15 uur vve aanbod) te meten. Mogelijk waren de instrumenten te algemeen en te robuust om meer specifieke gedragsveranderingen van pm'ers als gevolg van een dergelijke innovatie te meten.

Wel zien we waardering voor de maatregel: geïnterviewden staan positief tegenover uitbreiding van het aantal uren voor kinderen met een vve-indicatie. Pm'ers vinden de langere dagdelen prettig, omdat het hen in staat stelt het programma flexibeler af te stemmen op de kinderen. We hebben echter niet aan kunnen tonen dat de langere duur van een dagdeel ook werkelijk leidt tot een hogere proceskwaliteit. Dit zou wel een relevante vraag zijn voor vervolgonderzoek; met name als het gaat om de educatieve kwaliteit is er nog een wereld te winnen. Wellicht komt hierover meer informatie beschikbaar uit het veel grootschaliger, landelijke onderzoek naar 16 uur vve.

De deelnemers aan het onderzoek onderschrijven het streven naar meer gemengde groepen. Het zorgen voor een grotere heterogeniteit is echter niet iets waar een kinderopvangorganisatie zelfstandig veel invloed op uit kan oefenen. Factoren in de omgeving, zoals bijvoorbeeld de sociaal-economische samenstelling van de wijk, spelen hierbij een rol. Wanneer gemeentes nastreven dat kinderen van verschillende achtergronden al jong met elkaar opgroeien, dan zijn er (ook) andere beleidsmaatregelen nodig.

De verandering naar 15 uur is uitgevoerd in een periode waarin meerdere veranderingen hebben plaatsgevonden in de kinderopvang/vve. Ten eerste een verandering van gratis vve naar

naar vve met een betaalde bijdrage. Ten tweede een verlaging van de leeftijd waarop kinderen de vve binnenkomen, van tweeënhalft naar twee jaar. De jongere doelgroep heeft het werk er voor de pm'ers niet makkelijker op gemaakt, omdat zij nog niet gewend waren om met deze kinderen om te gaan en omdat de groep daardoor diverser werd.

Bovendien hebben ouders gereageerd op de financiële wijzigingen. De doelgroepen uit de gezinnen uit de laagste inkomensgroepen zijn weliswaar gebleven, maar de doelgroepkinderen van werkende ouders zijn vaker naar de gewone kinderopvang gegaan, al dan niet met een specifieke vve-groep. De samenstelling van de groep kinderen is dus ook veranderd, maar we hebben niet kunnen onderzoeken of dat ook leidde tot bijvoorbeeld een lager gemiddeld ontwikkelingsniveau.

Mogelijk hebben deze verschillende factoren invloed gehad op de gevonden resultaten en kunnen we uit het onderzoek geen definitieve conclusies trekken over de invloed van meer uren vve op stabiliteit, menging en proceskwaliteit. Daar komt bij dat het verschil met de oorspronkelijke 12 uur vve ook niet erg groot was. Een rigoureuze wijziging in de deelnametijd per week zou wellicht een ander beeld hebben laten zien.

Literatuur

- Domitrovich, C. E., Morgan, N. R., Moore, J. E., Cooper, B. R., Shah, H. K., Jacobson, L., & Greenberg, M. T. (2013). One versus two years: Does length of exposure to an enhanced preschool program impact the academic functioning of disadvantaged children in kindergarten? *Early Childhood Research Quarterly*, 28, 704-713.
- Hindman, A.H., & Wasik, B.A. (2017). Is dosage important? Examining Head Start preschoolers' language and literacy learning after one versus two years of ExCELL. *Early Child Development and Care*, 187(3-4), 342-357.
- Jong, I. de, Kuyvenhoven, J., & Spijjer, F. van (2020). *Deelname kvd en vve Amsterdam. Vergelijking 2017 en 2018*. Amsterdam: Onderzoek, Informatie en Statistiek. Interne presentatie voor de gemeente, 28-8-2019.
<https://data.amsterdam.nl/artikelen/artikel/deelname-voorschool-gedaald-onder-kinderen-met-risico-op-taalachterstand/01d2c2ce-86af-40fd-99fc-d806912a63f5/>
- Jonkman, H., Kolijn, E., Rooijen, M. van, Meijer, L., & Distelbrink, M. (2018). *Investeren in de toekomst. De effecten van Het Peuter College*. Utrecht: Verwey Jonker Instituut.
- Le Paro, M., Hamre, B.K., Pianta, R.C. (2011). Classroom Assessment Scoring System. Toddler Manual. Teachstone, Charlottesville.
- Leseman, P., & Veen, A. (2016). *Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Pre-COOL consortium (2012). *Pre-COOL cohortonderzoek. Technisch rapport tweejarigecohort, eerste meting, 2010-2011*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 877.

- Shah, H. K., Domitrovich, C. E., Morgan, N. R., Moore, J. E., Cooper, B. R., Jacobson, L., & Greenberg, M. T. (2016). One or two years of participation: Is dosage of an enhanced publicly funded preschool program associated with the academic and executive function skills of low-income children in early elementary school? *Early Childhood Research Quarterly*, *40*, 123-137.
- Slot, P., Jepma, I.J., Muller, P., Romijn, B., Bekkering, C. & Leseman, P. (2019). *Ontwikkelingen in de kwaliteit van de Nederlandse kinderdagopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang. Gecombineerde metingen 2017-2019*. Utrecht: Universiteit Utrecht, Sardes.
- Veen, A., Daalen, M.M. van, Heurter, A.M.H., Bollen, I. (2015). *Ontwikkeling van IKC de Peuterschool in Amsterdam. Onderzoek eerste pilotjaar*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 943.
- Veen, A., Daalen, M.M. van, Heurter, m.m.v. Pol, L. van der. (2015). *Keuzemotieven voor en tevredenheid van ouders over de Peuterschool in Amsterdam*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 946.
- Veen, A., & Leseman, P. (2015). *Pre-COOL cohortonderzoek. Resultaten over de voorschoolse periode*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Veen e.a. (2016). *Ontwikkeling van kinderen en relatie met voorschoolse instellingen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Heurter, A., Veen, I. van der & Bollen, I. (2019). *Kwaliteit in de peuter- en kleutergroepen en ontwikkeling van kinderen. De peuterschool in Amsterdam*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1003.
- Veen, A., & Weijers, D. (2020). *Gemengde groepen in integrale kindcentra*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1022.
- Veen, A., Meijer, J., Druten, L.J.G. (2020). *Gebruik van data van observatieinstrument KIJK! in onderzoek*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1048.
- Veer, I., Luyten, H., Tuijl, C., & van, Slegers, P. (2016). *Effectonderzoek pilot Startgroepen voor peuters. Eindrapportage 2016*. Universiteit Twente.
- Zaslow, M., Anderson, R., Redd, Z., Wessel, J., Tarullo, L., & Burchinal, M. (2010). *Quality, dosage, thresholds, and features of early childhood settings: A review of the literature*. Washington, DC: office of Planning, Research, and Evaluation, U.S. Department of Health and Human Services.

Bijlagen

Bijlage 1 bij hoofdstuk 3

Indeling in stabiele en niet-stabiele groepen, respons op de vragenlijsten en achtergrondgegevens van de pedagogisch medewerkers

Tabel 1 Groepsstabiliteitsindeling volgens de stabiliteitsmeter en volgens de groepen zelf

		Conditie		
		Stabiel	Niet stabiel	Totaal
Stabiliteitsmeter	onbekend	1	7	8
	stabiel	12	3	15
	niet stabiel	3	13	16
	Totaal	16	23	39

De groepen zijn ingedeeld op basis van de indeling van de stabiliteitsmeter. Als er geen score voor de stabiliteitsmeter bekend was is de groep ingedeeld zoals groepen zelf aan het begin van het onderzoek hebben aangegeven. Tabel 2 geeft de uiteindelijke indeling weer van de groepen en locaties in condities. Op vier locaties komen zowel stabiele als niet stabiele groepen voor.

Tabel 2 Indeling condities naar aantal groepen en locaties

		Aantal groepen	Aantal locaties
Stabiliteitsmeter	stabiël	16	9
	niet stabiel	23	12
	stabiël/niet stabiel	-	4
	Totaal	39	25

Tabel 3 De samenstelling van de groep collega's met wie ik werk op deze groep verandert gedurende een dag over het algemeen: (kolom %)

	Stabiël	Niet stabiel
(bijna) nooit	88,9	72,7
Soms	11,1	27,3
Vaak	0,0	0,0
(bijna) altijd	0,0	0,0
n	9	11

Tabel 4 De samenstelling van de groep kinderen waarmee ik werk, verandert gedurende een dag: (kolom %)

	Stabiël	Niet stabiel
(bijna) nooit	88,9	63,6
Soms	11,1	18,2
Vaak	0,0	9,1
(bijna) altijd	0,0	9,1
n	9	11

Uit de Tabellen 3 en 4 blijkt dat de stabiele groepen volgens de pedagogisch medewerkers zowel stabielere zijn qua collega's op de groep als qua kinderen op de groep dan de niet stabiele groepen.

Tabel 5a Aantal groepen en instellingen per meting per conditie (vragenlijst)

	Beginmeting		Eindmeting		Begin- en eindmeting	
	Aantal groepen	Aantal locaties	Aantal groepen	Aantal locaties	Aantal groepen	Aantal locaties
Stabiël	12	8	10	9	9	8
Niet stabiel	14	9	16	13	13	12
Stabiël/niet stabiel	-	4	-	1	-	1
Totaal	26	21	26	23	22	21

Tabel 5b Aantal groepen en locaties per meting per conditie (groepsobservaties)

	Beginmeting		Eindmeting		Begin- en eindmeting	
	Aantal groepen	Aantal locaties	Aantal groepen	Aantal locaties	Aantal groepen	Aantal locaties
stabiel	7	5	7	5	7	5
niet stabiel	10	7	10	7	10	7
stabiel/niet stabiel	-	2	-	2	-	2
Totaal	17	14	17	14	17	14

Tabel 6 Vooropleiding pm'ers

	Beginmeting	
	stabiel	niet stabiel
Sociaal Pedagogisch Werker (SPW3, beroepsbegeleidende leerweg (bbl))	1	0
Sociaal Pedagogisch Werker (SPW3, beroepsopleidende leerweg (bol))	1	1
Sociaal Pedagogisch Werker (SPW4, beroepsbegeleidende leerweg (bbl))	1	1
Sociaal Pedagogisch Werker (SPW4, beroepsopleidende leerweg (bol))	0	4
Leidster Kindercentra (LKC)	0	2
Sociaal Pedagogische Hulpverlening (SPH)	2	0
Pedagogiek of psychologie (hbo)	1	3
Anders, nl. ...	3	1
n	9	11

Er is veel variatie in de vooropleidingen van de pm'ers.

Tabel 7 Scholing vve-programma's

	Beginmeting		Eindmeting	
	Stabiel	Niet stabiel	Stabiel	Niet stabiel
Piramide	3	3	3	2
Kaleidoscoop	2	4	2	5
KO-totaal/Uk en Puk	4	4	3	4
Startblokken/Basisontwikkeling	0	0	0	1
Anders	1	0	1	0
Geen	0	0	0	0
n	9	11	9	12

Alle pm'ers zijn geschoold in een vve-programma. De meeste pm'ers volgden een training in de vve-programma's Puk & Ko/Uk & Puk, Piramide en Kaleidoscoop. Opvallend is de verschuiving binnen de niet-stabiele groep van Piramide naar Kaleidoscoop. Mogelijk is de vragenlijst op de begin- en de eindmeting door verschillende pm'ers binnen de deelnemende kinderopvanggroep ingevuld.

De aantallen pm'ers met aanvullende scholing zijn weergegeven in Tabel 6.

Tabel 8 Additionele scholing

	Beginmeting		Eindmeting	
	Stabiel	Niet stabiel	Stabiel	Niet stabiel
ter verbetering van mijn taalvaardigheid	1	2	2	1
in gesprekstechnieken met ouders	3	4	3	7
in de omgang met baby's of peuters	1	2	2	4
over de ontwikkeling van kinderen	4	7	4	7
in de omgang met moeilijke kinderen	6	5	4	3
in spelactiviteiten met kinderen	1	5	2	7
in muziek en dans met kinderen	1	3	2	3
EHBO / BHV	9	10	9	10
VVE basistraining	7	10	8	8
Oog voor Interactie	1	4	2	5
Kijk!	8	8	8	8
anders	2	4	4	5
n	9	11	9	12

De pm'ers hebben veel aanvullende scholing gevolgd op een breed scala aan thema's.

In Tabel 9 wordt weergegeven hoe vaak pm'ers ondersteuning krijgen en in Tabel 10 van wie.

Tabel 9 Ondersteuning

	Beginmeting		Eindmeting	
	Stabiel	Niet stabiel	Stabiel	Niet stabiel
Nooit	0	1	0	0
Eén of enkele keren per jaar	4	4	6	5
Maandelijks	4	4	2	5
Wekelijks	1	2	1	2
Dagelijks	0	0	0	0
n	9	11	9	12

Tabel 10 Wie geeft ondersteuning?

	Beginmeting		Eindmeting	
	Stabiel	Niet stabiel	Stabiel	Niet stabiel
Leidinggevende	3	2	4	5
Collega	4	4	2	4
Coach	6	9	7	10
n	9	11	9	12

Bijlage 2 bij hoofdstuk 4

Tabel 1 Welke leeftijden van kinderen komen in uw groep voor? (% aangevinkt)

	Beginmeting		Eindmeting	
	Stabiel	Niet stabiel	Stabiel	Niet stabiel
0 jaar	11,1	9,1	11,1	0,0
1 jaar	11,1	9,1	11,1	8,3
2 jaar	100	100	100	100
4 jaar	100	100	100	100
ouder dan 4 jaar	0,0	45,5	22,2	50,0
n	9	11	9	12

Tabel 2 Hoeveel vve-doelgroepkinderen zitten er in uw groep?

	Beginmeting		Eindmeting	
	Gemiddelde	s.d.	Gemiddelde	s.d.
stabiel	7,43	4,69	10,00	6,35
niet stabiel	6,67	5,10	5,00	4,53

Noot. N stabiel=7; N niet stabiel=9.

Tabel 3 Wat is het aandeel kinderen in uw groep dat weinig tot geen Nederlands spreekt?

	Beginmeting		Eindmeting	
	Stabiel	Niet stabiel	Stabiel	niet stabiel
0-25%	25,0	50,0	11,1	22,2
26-50%	12,5	30,0	33,3	66,7
51-75%	12,5	10,0	11,1	11,1
76-100%	50,0	10,0	44,4	0,0
n	8	10	9	9

Tabel 4 Gemiddeld aandeel kinderen in de groep dat weinig tot geen Nederlands spreekt per conditie en meting

	Beginmeting		Eindmeting	
	Gemiddelde	s.d.	Gemiddelde	s.d.
Stabiel	56,88	33,37	67,00	23,95
niet stabiel	38,50	28,81	41,00	22,88

Noot. N stabiel=8; N niet stabiel=8.

In de Tabellen 5 en 6 staan de gemiddelde scores op de groepsobservaties (CLASS) van de twee condities op de begin- en eindmeting. De scores lopen van 1 tot 7, waarbij de scores 1 en 2 aangeven dat kwaliteit van de processen in de groep op desbetreffende dimensie laag is, scores tussen 3 en 5 een middenniveau van kwaliteit aangeven, en de scores 6 en 7 op hoge kwaliteit wijzen. Waarschijnlijk vanwege de lage aantallen bleken niet alle subschalen betrouwbaar (Cronbach's $\alpha < 6$), daarom presenteren we alleen de hoofdschalen Emotionele en Educatieve kwaliteit. Bij Educatieve kwaliteit bleek bovendien de eerste van de vier observatiecycli onvoldoende betrouwbaar en is daarom niet gebruikt bij het maken van de somscore.

Tabel 5 Gemiddelde scores voor de twee condities op de beginmeting

	Stabiel			Niet stabiel		
	N	Gemiddelde	s.d.	N	Gemiddelde	s.d.
Emotionele kwaliteit	7	5,59	0,43	10	5,84	0,37
Educatieve kwaliteit*	7	3,22	0,49	10	3,53	0,56

Noot. Educatieve kwaliteit alleen cycli 2, 3 en 4

Tabel 6 Gemiddelde scores voor de twee condities op de eindmeting

	Stabiel			Niet stabiel		
	N	Gemiddelde	s.d.	N	Gemiddelde	s.d.
Emotionele kwaliteit	7	5,76	0,62	10	6,14	0,42
Educatieve kwaliteit*	7	3,29	0,42	10	3,04	0,53

Noot. Educatieve kwaliteit alleen cycli 2, 3 en 4

Deelrapporten project Innovatiecentra vve

In het kader van het project 'Innovatiecentra vve' zijn vijf deelrapporten verschenen:

Veen, A. & Karssen, M. (2020). **15 uur voorschoolse educatie in Amsterdam**. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1063.

Veen, A., Haanstra, F. & Karssen, M. (2020) **Kunstenaars in de groep**. Onderzoek naar effecten van kunst in de voorschoolse educatie. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1054.

Bus, A.G. & Anstadt, R. (2020). **Thuis voorlezen met digitale prentenboeken**. Een veelbelovende interventie voor twee- en driejarigen met een taalachterstand? Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1058.

Drueten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). Rapportage innovatiecentrum Heerlen '**Kijken in elkaars keuken**' ten behoeve van samenwerking tussen peuteropvang en basisschool. Nijmegen: KBA.

Drueten, L. van, m.m.v. Beurskens, K. & Langen, A. van (2020). Rapportage Innovatiecentrum Leiden **Motivatie als motor voor professionalisering**. Nijmegen: KBA.

De resultaten zijn samengevat in een overkoepelend eindrapport:

Veen, A., Bus, J. & Drueten, L. van (2021). **Innovatiecentra voor- en vroegschoolse educatie**. Samenvatting van vijf deelonderzoeken. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1064.

Recent uitgegeven Kohnstamm Instituut rapporten

- 1056 Arjan van der Meijden, Harm Biemans, Hans Mariën, Ellen Klatter, Jan Harbers, Carla Oprel, Frank Kreutz, Linda Magereij, Erik van Schooten, Marianne Boogaard & Wouter van Diggelen.
Versnellen in de beroepskolom.
Onderzoek naar de versnelde doorlopende leerroutes Talentontwikkeling Techniek en het Groene Lyceum.
- 1055 Aarsen, E. van, Suijkerbuijk, A., Smeets, E., Kennis, R., Weijers, D., Koopman, P. & Ledoux, G.
Extra analyses ten behoeve van de Evaluatie Passend onderwijs. El Paso 72.
- 1053 Weijers, D., Van Stigt, A., Ledoux, G.
Overstap po-vo voor jonge (hoog)begaafde leerlingen in Amsterdam-Diemen.
- 1052 Petit, R., Elshof, D.P. & Schooten, E. van.
Een extra helpende hand. Peer support in het voortgezet onderwijs.
- 1051 Karssen, M., Lourens, J.M.P. & Buisman, M.
Evaluatie van het programma Taal voor het Leven 2018-2020 voor de arbeidsmarktregio Stedendriehoek en Noordwest Veluwe.
- 1050 Karssen, M., Lourens, J.M.P. & Buisman, M.
Evaluatie van het programma Taal voor het Leven 2018-2020.
Voortgang leesvaardigheid en sociale inclusie.

Deze rapporten zijn te bestellen via: secr@kohnstamm.uva.nl
Voor meer informatie, zie; <http://www.kohnstammstituut.nl>